

toen zij daar zat met de schemering om haar heen. Doch haar gezicht was evenzoo naar voren gebogen, ernstig, peinzend, hare oogen even treurig en eenvoudig.

Zij droeg een japon van gele zijde, gegarneerd met zwarte linten, een goudkleurig kleed van vreemde gracie. Zij maakte geen gebaren, droeg geen juweelen. Zij namen plaats. Mevrouw de Clarens ging ietwat afgezonderd zitten. Iets als halve verlatenheid hing om haar heen. Rond de schilderachtige roerloosheid van haar gelaat straalden de spiraalkrullen diepen gloed uit. Nu en dan streek zij ze weg van haar voorhoofd met haar lange witte hand, die een denkende lelie geleek.

Heel den avond sprak zij bijna niet. Van tijd tot tijd, in het gesprek gehaald door Mevrouw Lhéritier, richtte zij haar slanke nek op met kuisch-jong gebaar en uit hare groote stilte komend, antwoordde zij, ja of neen.

Doch haar terughoudendheid had niets hautains in zich. Het bewijs, dat zij zich niet te hoog voelde, was, dat zij luisterde en keek. Meer dan eens zag Maximilien, hoe zij hare prachtige oogen op hem richtte.

De anderen praatten, alsof zij behoefte hadden aan al die woorden. Maar voor den jongen man werd ten laatste alles beheerscht door de stilte van Mevrouw de Clarens. Het gesprek om hem heen werd al banaler, al meer zonder beteekenis tot het zich oploste.

Ondanks henzelven wendden zij het hoofd naar haar toe, alsof zij hen geroepen had.

\* \* \*

Toen Maximilien de deur van zijn kamer achter zich had gesloten, en de lamp neergezet op de houten schoorsteen, die geschilderd was als marmer, voelde hij zich verstrooid, vreemd aan zichzelf. Werktuigelijk beschouwde hij het vertrek, waarin hij eenigen tijd zou verblijven: een ledikant met gordijnen, een

withouten tafel, bedekt met een tafelkleed van groene serge, waarop een stapeltje postpapier en een inktkoker; een lage leunstoel. Het behangsel aan de muren stelde een veldje korenbloemen voor. Hij glimlachte er vaag tegen, wendde zich toen naar het venster en deed het open. De nachtlucht was zoo zoel, dat hij niet voelde, hoe zij de kamer binnenvloede. Hij leunde tegen den raamstang. De maan glansde, maar was niet te zien; alleen de lichtende hemel, door haar afgestraald, was te zien. Alles was blauw, de daken, de bladermassa's tegen de muren, de bergen, de wolken.

Parijs is reeds een verre herinnering. Parijs bestaat bijna niet meer. Deze nacht, die zich over alles breidt, is zoo diep en zoo blauw, dat alles in haar verzinkt. Er is niets meer op de wereld buiten de goddelijke harmonie die daar heerscht, buiten de alles-omvattende trillingen, buiten de eeuwige ziel, de ziel, die blijft terwijl alles voorbijgaat gelijk een spookbeeld.

\* \* \*

Toen hij de oogen opende, was de dageraad nog droef.

Hij kleeedde zich zachtjes aan, gleed als een schimlangs de vaag verlichte trap naar beneden, deed de deur open.

Alles was grijs en vaag omlijnd in den prillen morgen. In de verte, tusschen de beide huizen aan den overkant, begon de horizon zich nauwelijks te kleuren in armelijk bleeke tinten. Toen hij zijn voet op den drempel zette, kwam een adem van frischheid hem tegemoet, een haan kraaide. In hem was een onverklaarbaar besef van geluk. Hij volgde den grooten weg, die nauw te onderscheiden was. Eén of twee vensters gingen open, enkele raamblinden klapperden als te korte vleugels in den nevel en den ontluikenden dag.

De huizen aan de straat werden schaarscher, de

tuinen veelvuldiger. Nu was het een laan met slui-  
merende boomen, waar nu en dan de wind doorheen  
voer en ze bewoog als in een droom, dan sliepen zij  
weer voort. De laan werd smaller, steeg, wendde zich  
en veranderde in een landweg. Aan weerskanten ver-  
hieven zich boomen; Maximilien onderscheidde kas-  
tanjeboomen, dennen, kreupelhout, waar de blauwe  
nachtnevel nog tusschen hing, doorschoten van  
smaragdgroene schemeringen; een heerlijke frisch-  
heid straalde er van uit.

Plotseling werd het stof, waarin hij liep, verguld  
door den eersten zonnestraal. Hij keerde zich om,  
zag hoe de zon zich losmaakte uit de nevelen en  
hoe de stad daar beneden, diep in den hemel, wakker  
werd.

Het angelus klonk op, nauwelijks hoorbaar, blauw  
in den blauwen hemel. Een kudde, door den afstand  
als één zacht lam, blaatte. Hanen gaven elkander  
antwoord. De witte huizen en wegen werden wit,  
een zacht gerucht steeg op van de erven, de hoeven,  
de beschuttende huizen, de nesten, uit alles wat leef-  
de. De jonge man glimlachte met heel zijn hart. Nooit  
was hij zoo gelukkig geweest. Hij steeg verder. Hoe  
hooger hij kwam, hoe koeler de bries werd, hoe meer  
hij haar liefkoozing voelde. De kreet der vogels, ver-  
spreid in de blauwe lucht, daalde tot hem neer; en  
de geluiden van de beek gehuwd aan die van den  
molen, de trillingen en de murmelende stemmen van  
heel het dal stegen tot hem op, beroerden zijn oor.

Hij bereikte den top van de helling. Vóór hem,  
zoover het oog reikte, strekte zich een kaal, ietwat  
hellend plateau uit. De dageraad goot horizontale  
stralen over dit plateau.

De struiken, waarmede de zandige bodem bedekt  
was, wierpen breede, fluweelachtige schaduwen. Van-  
af dezen akker der rijzende zon, zag hij, geleund te-  
gen een stuk van een vervallen muur — overblijfsel  
van een omheining waarachter eens een tuin was ge-

storven — hoe de klaarte van den dageraad de vallei in bezit nam, de vlakten verguldde en de vogelkelen deed opklinken; hoe elk pad, elk dak er door werd aangeraakt; hij voelde, hoe zij elke ziel beroerde.

Hij stond daar in verrukking over den morgen, die morgen, die altijd over het verleden komt, en het doet vergeten door den fonkel van zijn goddelijke glans, de morgen, die altijd straalt, boven alles, de morgen, kroon der eeuwigheid!...

Langs de glooiing van het plateau daalde hij naar de stad. Terwijl hij haar naderde, maakten de wilde struiken plaats voor zorgvuldig afgeteekende akkers en gewillige heggen; het kreupelhout voor tuinen als ruikers; de voet werd in het juiste spoor gehouden door paden en de wind kwam tot rust...

Maximilien liep al spoedig door paadjes tusschen muren, waar takken van vruchtboomen overheen hingen en door holle paden met kreupelhout.

In een laan, overschaduwde door platanen, wier toppen in elkander grepen, zag hij plotseling Mevrouw de Clarens aankomen. Zij liep op den zoom van licht, die door het gebladerte heen schemerde. Zij was gekleed in een wit kleedje, rose gekleurd door den rozigen morgen, zij was bekleed met den dag. Zij droeg haar grooten zwarten hoed met dezelfde loome gracie, die haar den vorigen dag zoo belangwekkend maakte. Brides van zwarte tulle omlijstten haar gelaat en waren in een groote strik saamgeknoopt. Haar spiraalkrullen, zooals men ze wel om de gezichten ziet op oude portretten, beroerden hare wangen, waren als één met de tullen brides en bewogen precies op den maat van haar gang. Eén van haar wit gehandschoende handen hield een gesloten parasol vast; de andere, half gesloten, hing lang af als vergeten.

Toen zij dicht bij den jongen man was gekomen, die was blijven staan op de plek, vanwaar hij haar had zien naderen, hief zij de oogen op en stak hem haar hand toe.

Zij glimlachte niet en evenals den vorigen avond droeg zij geen enkel sieraad: stellig was dit een gewoonte van haar.

Hij had haar alleen nog gezien in het schijnsel van de lamp en in het schijnsel van den avond. In het morgenlicht merkte hij op, hoe haar teint, ondanks de wondere blankheid ervan, rose was en teer en hoe om haar oogen zwarte kringen lagen.

Zij was nog mooier en dieper dan hij gedacht had. Zij trok hare vingers uit de zijne en bloosde omdat zij werd aangekeken. Blikken schenen haar te be-roeren als ademtochten. Zij boog een oogenblik haar gelaat neer en bleef staan, stil, vóór hem. Zonder iets van haar te weten, voelde hij, dat zij groot was van eenvoud. Wat ook de reden mocht zijn van de schoone stilte, die haar steeds omgaf: een gestilde smart of een pijnlijk zwaarmoedig levensgevoel, zij was eenvoudig, zonder twijfel eenvoudig. En de eenvoud is een middel tot toenadering tusschen de verschillende wezens; de eenvoudige zielen, die elkander ontmoeten, zijn geen onbekenden meer voor elkaar.

Maar toch bedacht hij in bijna angstige verwondering, dat hij niet eens haar voornaam wist.

De zon drong reeds met brandende stralen door het bladgewelf heen. Zij bukte zich om haar parasol te openen. Bij deze beweging werden hare armen ietwat gestrekt, haar lichaam boog naar voren en onder den rand van haar witte japon kwam de punt van haar zeer smalle schoen te voorschijn. Door de beweging steeg uit haar kleeren een vage geur op, geheimzinnig en heilig, die deed droomen van wierook.

Zij keek hem aan, altijd zonder te glimlachen, alleen met haar schoonheid. Zij sprak: „Tot vanavond”, maakte een hoofdbuiging en ging hem voorbij. Hij zag haar na, terwijl zij zich verwijderde. En het scheen hem toe, dat de ochtend was als een pril begin, een kindschheid.

\* \* \*

Het tweede gedeelte van den dag was gewijd aan een wandeling in het gebergte. Mijnheer Lise wilde den jongen stadsbewoner de grootsche vormen toonen, waarmede de natuur zich in deze oorden bekleedt.

Hij voerde hem naar geweldige berggezichten. Zij volgden den bovenrand van het dal. Aan hunne voeten zagen zij nu een chaos van rotsen, zoo vreemd op elkaar gestapeld en elkander in evenwicht houdend, als waren zij nog aan het vallen; dan wijdgestrekte weiden, zich rustig breidend, golvende oceanen van dicht geboomte, bloeiende ravijnen, waar uit een hut rook opblonk, en waaruit een gemurmel opsteek, dat rustig klonk omdat het zoo groot was, waarnaar men zich overboog om het op te vangen.

Zij kwamen niemand tegen. Zij liepen langen tijd zonder de toppen te verlaten en bij elken tred veranderde het schouwspel, en het genot ervan. Maximilien zag om zich heen, de adem van den wind blies onophoudelijk op hem aan en hij voelde zich ten prooi aan duizend verschillende indrukken. Er werd geen woord tusschen hen gewisseld, doch meer dan eens, op een of andere rotspunt, kwamen zijn bejaarde metgezel en hij dichters naar elkander toe, gaven elkaar de hand in een besef van kleinheid en eenzaamheid. Heel den middag doolden zij door dat oord, waar de grootheid woonplaats had. Toen de zon aan den hemel begon te dalen, namen zij den terugweg aan...

O! de heerlijkheid der dingen. Maximilien genoot er zoozeer van als men er maar van kan genieten. De geur der bergen, der wouden, de diepe geur van de ruimte, onderging hij even hevig als de oude man, die met moeite naast hem voortstapte, en beiden deelden in den schok van bewondering, die het einde van den dag kenmerkte, toen plotseling, bij de laatste kromming van den weg, de ondergaande zon haar glans goot over de bergen tegenover hen.

Mijnheer Lise maakte een gebaar en verbrak zijn stilzwijgen. —

„Zie! Zie! het meer!”

Zij hielden hunne schreden in. De oude man bleef onbewegelijk staan aan den rand van het diepe dal; hij maakte zichzelf tot een atoom van de natuur, bleef roerloos als een ding, en gaf zich over aan de heerlijkheid om hem heen met al de kalmte en al de overgave, die in hem waren. Maximilien trad nog dichter aan den rand van den afgrond, en boog er zich over heen, terwijl hij zich vasthield aan een boomstam met breed gespreide, uitgedroogde takken, een boom, die vol was van den hemel.

Vóór hen breidde zich een ongeëvenaard schouwspel uit. Beneden werd een meer van onpeilbare innigheid gekleurd door de laatste vuurglanzen van den dag. Daarachter rees de berg als een zwarte muur, en halverwege, er tegenaangedrukt, een geweldige rots van grootsche vormen, als een kolossale groep, gebeeldhouwd door een blinde, onbewuste geest. Boven op den berg, tegen het gebroken profiel van den neboomen, teekenden zich de ruïnes af van een sterk kasteel, dat daar voor de eeuwigheid gebouwd scheen. En tot dezen berg stegen de verspreide geruchten op uit het dal: het leven, het werk, dat geleek op de onbeheerschte gebaren der rotsen; de rust, die iets in zich draagt van de ruimte; ook steeg midden uit het meer een zilverachtige nevelsluier op, begin van de groote omhulling der nachten. Hoog boven alles, als heerscher van den omtrek, een ster, nauwelijks zichtbaar, teer en goed, een ster, die begon te stralen.

— „O!” sprak Mijnheer Lise met gedempte stem, zonder een beweging te maken, als in gebed verzunken. „O! er bestaat geen grootheid zonder zachtheid.”

„Is de natuur niet de grootste waarheid die bestaat?” vroeg hij.

Maximilien, die tot nu toe in de diepte der wezens zelve het licht had gezocht, kind van het groote men-

schelijke hart, voelde hoe twee tranen hem zachtjes naar de oogen stegen. Was hier een nieuwe wellust in? Mijnheer Lise merkte zijn ontroering op.

„Heb je de natuur lief?”

„Ja.”

„Je moet haar vereeren”, mompelde de grijsaard.

Hij antwoorde nogmaals: „Ja”. En de twee tranen, die hij had voelen opstijgen, vormden zich in zijn oogen...

Was hier een nieuwe wellust?

Een wereld van gedachten stond in hem op. Hij zag om zich heen. Hij zag hoe overal de schemering zich samentrok. De avond... De avond... De avond die geboren werd, zou ongetwijfeld gelijk zijn aan de vorige, en zou hem naar het oude huis in de benedenstad brengen, naar de vrouw met het lichtende gelaat.

O! *hieraan* dacht hij, terwijl hij voelde, hoe een religieus besef hem doortrok. Dit had hem doen huiveren alsof hij buiten zichzelf was getreden, toen hij het avondpurper van den hemel zag vallen.

De avondschemering dreef zijn vage verwachting op, ging zijn droom verwerkelijken. De ondergaande zon zong over de bergen het verlangen van zijn hart. De vrouw der lichtende stilte kwam nader met den avond, het duister had haar gegeven; het duister zou haar opnieuw brengen; zij was de engel van het duister en daar het duister overal geboren werd, was hij grootgelukkig.

„Godslastering! Kleinheid!” zou zijn metgezel gezegd hebben als hij het geweten had. Neen! De arme man, die de grootheid van de verschijningsvormen beschouwde, zou zich vergist hebben. Er was integendeel meer geloof in en meer heiligheid!

Maximilien, die zoo goed de grootheid van de ziel had begrepen, was niet veranderd. Het was altijd de zelfde glorie, die hem in zich opnam. Hij was niet in den strik gevallen van een of andere wijde afge-

derij, en als hij geschreid had, dan was dit geweest terwille van zijn hart.

...Doch dezen avond zou hij haar niet zien. Het was te laat toen zij de eerste huizen bereikten van de stad, die bezaaid was met lichten. Dus was de dag voor hem voorbij en zag hij verlangend uit naar den volgenden morgen.

Op den weg, in de verte, zag hij een menigte wandelaars aankomen. Een oogenblik meende hij, dat zij bij die menschen was: een dame in 't wit met een zwarten hoed... Maar terwijl hij nader kwam, verdween de gelijkenis, onverbiddelijk. Zij was het niet...

Gedrukt, bespote hij zichzelf, maar hij had het gevoel als was hij in werkelijkheid in tegenwoordigheid van haar, aan wie die onbekende voorbijgangster hem had doen denken...

Bij den ingang van de stad waren kinderen en jonge meisjes bijeen om een steenen fontein. Stemmen gonsden door elkaar. Het was al tamelijk donker; de moeders, die hunne kinderen kwamen halen, moesten zich bukken om hen te herkennen.

Maximilien vroeg aan Mijnheer Lise:

— „Kent U Mevrouw de Clarens al lang?”

„Ja. Zij komt vaak hier. Ik heb haar al als heel jong meisje gekend. Zij is weinig veranderd. Zij heet Evangeline.”

Maximilien had haast om alleen te zijn. Toen hij alleen was, m'ompelde hij hardop als kon hij den naam niet langer in de stilte houden:

„Madame Evangeline.”

En aan het einde van dien tweeden dag, weder, als den vorigen avond, tegen de stille omlijsting van het venster geleund, dacht hij aan zijn verleden, aan zijn tehuis, aan zijn vader, in een groot gevoel van dankbaarheid te leven en te voelen; met oogen vol teederheid richtte hij een dankgebed tot hem, die hem het leven had geschonken.

\* \* \*

De volgende dag was als een langzaam aangroeiende vreugd omdat de avond komen zou. 's Morgens drong heldere zonneschijn zijn kamer binnen. Hij zette het withouten tafeltje bij het venster, ging er aan zitten en begon in het nieuwgeboren licht aan Jacques te schrijven. Hij sprak tot hem met verdubbelde teederheid, spande zich in om iets nieuws te zeggen, vond een rijkdom van woorden en gedachten. Hij voelde er behoefte aan, te vertellen van de groote dingen om hem heen. Hij deed een poging om de natuur en de horizonnen te beschrijven, een gezegende poging om zijn waarheid te geven, om zijn ontroering te behouden, die zich immer in de zoetste oogenblikken in hem openbaarde.

Hij beschreef het dal, de bergen, de grillige bergkammen, daalde af tot in bijzonderheden: vertelde hoe hij den vorigen avond op een paadje, dat langs een korenveld liep, zich gebukt had om met aandacht een bloem te beschouwen.

Hij was vol van vervoeringen. Iets van zijn kindschheid kwam terug in hem en leerde hem opnieuw de schaduw en het licht en hoe de uren onderscheiden waren. Hij voelde als in zijn kindschheid verlangen naar vertrouwlijkheid en naar het zoeken van steun en was naïf, met een lust in kleinigheden... Hij vond een soort van schuchter genot bij het verrichten van de minste dingen.

Steelsgewijze bekeek hij zich in een spiegel, en ontleedde de trekken van zijn gelaat; hij zag zich bleek, peinzend, onzeker en toch op zijn voorhoofd iets van eerezucht. En hij voelde een kinderlijk roekelooze vreugd om dat uiterlijk van schoonen ernst, dat van zooveel pijnlijke oogenblikken sprak.

De dag ging bijna ongeweten aan hem voorbij. Toen, terwijl de avond naderde, werd hij rustig. In afwachting van het middagmaal ging hij kalm op een stoel zitten en bleef daar langen tijd, denkend, ho-

pend, zich badend in het schoone licht; het licht, dat men niet ziet, dat men aanraakt.

Aan tafel deelde Mijnheer Lise hem mede, dat hij zich vermoëid voelde en liever niet uitging, niet zooals gewoonlijk zijn oude vriendin ging bezoeken, hij drukte hem de hand en ging naar zijn kamer.

Toen Maximilien alleen was gebleven in de eetkamer, waar de dienstbode de tafel afnam, kwam een gevoel van gedruktheid over hem. Toen stond hij op. Hij ging naar buiten, vol van warrelende gedachten, als een arme, die gaat stelen.

Hij liep het kleine grijze stadje door, waarover de maan haar hemelsch licht deed sneeuwen. Hij ging in de richting van de rue des Remparts; allengs hield hij zijne schreden in zoodat hij staan bleef op eenigen afstand van den drempel, die hem, ondanks hemzelf had geroepen. Een venster was verlicht, een gulden plek in de blauw getinte gevel. En die gulden glans gaf hem een aalmoes en was genoeg om hem terug te stooten.

Toen doofde het licht en hij wist niet wat te denken. De porte-cochère kraakte, ging open en hij zag de beide dames naar buiten komen.

Zonder te weten waarom, drukte hij zich weg in een hoek, gedreven door zijn droom.

Mevrouw Evangeline stond een oogenblik dicht bij hem, in 't zwart gehuld, rechtop, roerloos en wachtte tot de oude dame de deur met den sleutel had gesloten. Toen zetten zij zich met langzame schreden in beweging. Mevrouw Lhéritier had met gedempte stem gezegd: „het is heerlijk weer”.

Toen zij reeds ver weg waren, maakte Maximilien zich los uit zijn duisteren hoek en volgde hen. Zij gingen de kant uit van de vlakte, altijd met hun langzame wandelpas. Na een poosje, toen zij buiten de stad waren, gingen zij een weg op tusschen akkers, door noteboomen overschaduwde. Op verren afstand achter hen aan, volgde hij. Om zijn voetstap-

pen niet hoorbaar te maken op den grooten weg, waar niemand anders liep, ging hij naast de straat, op den zachten aarden akkerzoom loopen.

En onder het voortgaan voelde hij zich zachtjes beroerd door het bijzijn van die vrouw, door den zweem van een glimlach, die zij, die niet glimlachte, voor hem had; hij raakte er door als in een roes, terwijl hij haar niet durfde naderen. De wandelaarsters hielden hare schreden in en keerden zich om.

Hij bleef staan, bevend toen hij van verre in de blauwachtige duisternis haar zag omkeeren in den glans van haar glimlach.

Hij verborg zich. Terwijl zij naderkwamen, hoorde hij hare schreden en een zacht gefluister, dat van haar uitging. Zij gingen voorbij. Mevrouw Evangeline, ietwat voorovergebogen met de bevalligheid, die haar eigen was, droeg op haar gelaat een zachte blauwachtige glans. En in een zuchtje van den nachtwind had hij den adem gevoeld van de parfum, die zij bij zich droeg. Hij kwam terug, vol van haar beeld, ervan droomend om alles te vergeten, alles te vergeten. Zij veranderde het leven, zij veranderde de dingen, zij was de eenige heerlijkheid der wereld.

\* \* \*

De dagen gingen voorbij. Mevrouw Evangeline zou spoedig heengaan.

Het weer werd regenachtig, grauw. Stormvlagen rukten de bladeren af. Men moest binnen de sombere vochtige kamers blijven en naar het venster toegaan om naar buiten te zien. De kwade dagen kwamen, voorloopers van den grooten winterramp.

O! moest heel die geschiedenis zoo eindigen, met niets? Zouden die dagen voor goed een einde nemen? Zou hij niet op een dag dicht bij haar komen, om haar eindelijk toe te spreken, om haar te zeggen, hoe zij, de Evangeline van zijn hart, in hem een goddelijke siddering wekte?

Maar in haar nabijheid was hij zwijgzaam en verborgen als zijn hart.

\* \* \*

De laatste dagen. Aan het einde van een dag, waarop zij zich allen hadden vermoeid met het loopen door een der eigenaardigste gedeelten van den omtrek — uitgestrekte, hellende heidevelden, beplant met sombere steenen, die aan de zee deden denken — liep Maximilien op den weg naast Evangeline en het was de laatste maal. Hij had zijn schreden ingehouden, overweldigd door een soort van matheid; zij hield de hare ook in en zij waren alleen, weg van de anderen.

Het was reeds vier uur in den middag. Het weer was mooi geworden dien dag, ongetwijfeld ook voor de laatste maal. Onder de straling der zon dacht de natuur zonder weemoed aan den zomer, zij was bereid te sterven en wachtte.

Hij keek de jonge vrouw aan, die naast hem ging met haar ziel vol stilte. Zij was heerlijk dien dag, zooals zij den eersten dag was, op de bank, in de onvergetelijke schemer, die haar met een stralenkrans omgaf. Zij was op bewonderenswaardige wijze zichzelf gelijk, zij veranderde niet. Ietwat naar voren gebogen met haar duistere krullen, haar smartvolle oogen, haar gelaat zonder glimlach, zonder woorden, niets dan blankte, schoon als de dag, scheen zij met niets te vergelijken en aan niets verbonden.

En op den drempel der scheiding verscheen zij hem zoo heilig en zoo liefelijk, dat hij in zich de kracht voelde opstaan, zich tegen haar uit te spreken, het gebed steeg hem naar de lippen en de handen...

Hij naderde haar hand met de zijne, omvatte die en bracht haar aan zijn lippen.

\* \* \*

Zij zeide niets, zij keek hem aan, wendde toen het hoofd af.

En de stilte, die al langer werd en al kostbaarder, werd een zegening en deed Maximilien begrijpen, dat zij even onrustig was als hij en dat zij elkander in die enkele dagen hadden liefgehad.

Zij bleven staan, verblind door de openbaring, dat in hen beiden hetzelfde leefde.

De anderen waren niet meer te zien, de anderen bestonden niet meer.

Hij stamelde:

„Evangeline”...

„Hoe zoet klinkt mijn naam” murmelde zij.

Alles om hen heen was bewonderenswaard. De wind stond stil en ook de zon stond stil. Hare stralen rust ten op de velden. Alle kleuren: groen, rose, violet, waren verguld. Een huis in de verte trilde van licht en de boomgaard aan den voet van dit huis, gaf gulden gloed aan de schaduw, die het op den grond wierp. Op de blinkende velden leefden verspreid enkele wezens. Op de akkers, waar schaduwen overheen glijden, schijnen de landlieden aan het einde van hun dagtaak zich zoekend neer te buigen. In de verte gaat een oude boer voorbij, zijn silhouet teekent zich af tegen den hemel. Hij trekt zijn gereedschap met zich mee en zijn harde werk is als een liefkoozing voor de zijnen.

Een vrouw, een hooister, met haar kleed, dat de kleur draagt van de aarde en van de schaduw in het dal, is op het punt te verdwijnen in een der diepe paadjes; naar de gouden zon wendt zij de gouden hostie van haar gelaat.

Van hen uit vloeide een sfeer van vrede en rust, en verspreidde zich over de grijze wegen waarop zij hunne voeten zetten. De harmonie, die in hen was, lag over alle dingen en alles was nog schooner dan alles.

En hij sprak:

„Ik heb u lief.”

Zij stond daar, onbewegelijk, om te hooren, om aan

te nemen, om te vergoddelijken wat hij sprak, zij stond daar.

Hunne handen vonden elkaar, hunne vingers omsloten elkaar, hunne oogen, die van geen nut waren, sloten zich. En gedurende enkele seconden bleven zij staan, midden op den weg, gevoelloos voor al het andere, in den nacht die zij gemaakt hadden, verloren menschenpaar, liefde!

Toen doofde snel de gloed van de ondergaande zon en de duisternis trok zich samen. Met eenzelfde gebaar gingen beiden weer op weg, alsof zij vluchtten. De wind blies aan, ijskoud reeds. In de laatste dagen van September ziet men den winter zoodra de zon is ondergegaan.

Zij huiverden. En toen hij zich in de schemering neerboog naar zijn gezellin, naar haar gelaat, dat was als van niemand anders, zag hij door haar heerlijke oogen ontsteltenis beven, verbijstering. De ontsteltenis om de onvermijdelijke scheiding, die vlak bij was, de zwijmelende vrees voor den afgrond, waarin zij langzaam zouden verzinken, de één zonder de ander, en die de eeuwigheid was van den tijd.

En zooals zij straks midden op den weg waren blijven stilstaan in verrukking, bleven zij opnieuw staan, hand aan hand, overdenkend, dat zij elkaar nooit weer zouden zien, dat de tijd hen uit zou wischen, dat hun dood een aanvang nam.

Evenals straks schouwden zij om zich heen en overal lazen zij dat denkbeeld van den dood. Temidden van de verdonkerde akkers zagen zij een scherm van boomen, de toppen nog verguld; zij hieven hunne bange oogen naar dat gebladerte, dat de zon nog verguldde en dat ook de herfst, als een grooter zon, verguldde. En dit scheen hun de aanduiding, de nabijheid zelf der eindeloosheid van den tijd, die voorbij gaat en alles meevoert, en dit deed de wonde van hun beider hart bloeden.

O! in tegenwoordigheid van het noodlot der schei-

ding, dat op hen viel, van heel dat niets, dat hen ging omringen, van de matelooze treurnis, die werd voorbereid en die nu nog zacht was en gelukkig, beefden zij als twee bladeren in de stille verschrikking van den avond.

Zij sprak heel zacht:

„Wij zullen alleen zijn.”

Sterker aangegrepen, sterker geslagen door de waarheid, boog de vrouw haar gelaat neer en zij, toch fier en zelfbewust, schreide terwille van de eeuwige redenen, die wij hebben om te schreien.

„O!” sprak hij, „je begrijpt er al het smartelijke van!”

Dezelfde gedachten bewogen hen, overmeesterden hen meer en meer en in de duisternis omhulden zij zich met eenzelfde siddering... Zij waren vereenigd in een pijnlijke siddering van angst, zooals twee menschen vereenigd kunnen zijn in een pijnlijke siddering van wellust.

Terwijl zij voortgingen, bleven zij voor zich uitzien en voelden zich alleen, op het punt van elkander afgescheurd te worden en heen te gaan in de ruimte en de eeuwigheid.

En in de dichter wordende duisternis kon men die beiden zien voortgaan, die twee wezens, die sidderden, zich dicht tegen elkander drukten en van elkander gingen en slechts bestonden voor elkaar, als de twee vleugels van een grooten vogel.

In het westen teekende zich tegen de wolken een rotsachtige hoogte af en op die vormlooze verhooging van den berg onderscheidde men een opstapeling van steenen uit den oertijd, uit de eerste jaren van het menschelijke ras.

De jonge vrouw strekte haar hand, die even schoon, even klein en even broos was als een bloem, naar die overblijfsels uit en zeide, als vertelde zij een droom van angst en van menschelijke treurnis,

van bovennatuurlijke grootheid en van exacte waarheid:

...„Vroeger, eeuwen geleden, is een wezen, als een beest verloren in de natuur, kruipend te voorschijn gekomen uit die bergspleet, die er altijd geweest is, hij is die hoogte opgeklimmen en is hier blijven staan voor een bouwval!...”

En haar schreiend gelaat, dat vol was van waarheid, opheffend, voegde zij er bij:

„Hoe worden wij voortgejaagd door den tijd en de ruimte!”

Zij had van die diepe uitspraken, eenvoudig en waarachtig.

Zij bezat den vreemden, intuïtieven geest en de besliste gebaren van hen, die een groot hart hebben en van hen, aan wie het leven hun hart uitrukt om het hun te toonen. Zij die heengaan, de slachtoffers, de stervenden.

Maar Maximilien richtte zich met een schok op tegenover dat noodlot, dat viel met den avond, dien dood, die te heerschen begon. Hij liet een kreet los van verzet.

Hij zeide: „Neen!” Hij herhaalde, echo van zichzelf: „neen!”

Hij voelde zijn wezen in opstand komen tegen die machten van scheiding, van opoffering, van verminking. Wat! is het hart dan niet grooter dan alles? Hij wilde de hand uitstrekken naar iets vast, iets sterks, iets waars, om het niets tegen te houden.

De waarheid, de waarheid! Hij wilde haar grijpen met zijn handen.

Toen waagde hij het, zijn hand te leggen op die vrouw, wier adem zoo levend was, de vrouw, die zich aan hem geopenbaard had; die, ondanks de macht van het verleden, alles voor hem was, zijn zuster en zijn verloofde, zijn schoonheid, zijn teederheid en zijn weldoenster... Hij waagde het, haar polsen te omvatten en zacht te zeggen:

„Als je wilde...”

Zij sidderde... Zij dachten aan dezelfde dingen, aan wat men noemt de volmaking der liefde, aan wat altijd komt tenslotte... Die kussen, die omhelzing...

En hij drukte de fijne polsen vaster, met zijn begeerige verliefde handen, met zijn denkende, goddelijke handen.

Zijn handen, die de schoone gedachte hadden, alle sluiers der aarde te verscheuren, ook de schaamachtigheid, de eerste en de laatste sluier en de waarheid aan te raken, de naakte waarheid, het licht zelf van dit wezen; door te dringen tot haar geheimen, te graven in haar schoonheid, alles uit te wisschen wat aan schaduw uitgewischt kan worden tusschen twee harten!

O! dat niets van haar meer verborgen of verloren zij, dat zij in waarheid alomtegenwoordig zij, dat zij besta voor hem!

Een grootsche droom; dat zij gansch één zij met hem! Een geliefde is een volmaakter vriendin, een reiner zuster! O! dat niets van haar meer verborgen zij, dit is niet anders als waar de armelijke pogingen, die men liefkoozingen noemt, naar trachten: de zwijmelende smeeking, die liefdesomhelzing heet, is niets anders ter wereld.

Hij trok haar tegen zich aan. Vlak bij het zijne, zoodat hun adem elkander raakte, terwijl hun dubbel spookbeeld beefde in de koude van den avond, zag hij haar blanke gelaat, zacht en klaar, als een ster van den nacht, ster van een diepere diepte dan de nacht heeft. En reeds zag hij de hinderpaal, die bestaat tusschen de wezens, de lijkwade van de ruimte, zich oplossen in het niet en het wonder van liefde en éénworden opengaan. Nog duidelijker zag hij het eindelijke doel, het laatste ding, de innige en machtige wellust, het oogenblik waarop een bloedroode flits het sombere vleesch doorlicht, waarop de scheiding dwaas wordt en aan zichzelf twijfelt en zingt en lacht.

Hij zeide krachtiger, met alle macht denkend aan haar:

„Ik heb u lief!”

Toen zeide hij:

„Ik heb je lief!”

En hiermee was het of hij haar aanraakte.

Zij had haar hoofd op zijn schouder gelegd, zij gaf hem heel de geur van haar haren... Machteloos, klein nevens hem, vrouw tenslotte, zwak als een gewonde hinde...

En toch kwam het niet tot de groote omhelzing. Zij weigerde, zij was zoeven zoo hevig bewogen, zoo ontroerd door den zwijmel van den tijd, die voorbij gaat en al voorbijgaande alles doet sterven, zij was zoozeer vervuld van het denkbeeld der oneindige armoede, dat zij sprak:

„Waartoe zou het dienen?... Waartoe dient alles?... wij blijven toch alleen.”

Het was geen moreele of maatschappelijke overweging, die haar zoo deed denken. Zij stond boven elke kunstmatige bedenking. Maar zij was groot en helderziend en oprecht en — hij had het gezien — zij begreep alle smart.

Hij bracht zijn lippen bij haar gelaat, zij wilde zelfs niet dat het er door werd aangeraakt. Zelfs geen kus. Zij herhaalde met zachte stem, bijna even zuiver als een zucht:

„Waartoe zou het dienen? Waarom zouden wij het begin van de eeuwigheid ietwat verschuiven? Wij zouden alleen onze droefheid schrijnender maken, onze toekomst kwellender.”

En haar groote fluweelen oogen vroegen hem tegelijk haar lief te hebben en haar los te laten, vroegen hem vooral, te lijden. Haar macht was onbeperkt. Hij gehoorzaamde, werktuigelijk, als een getemd dier... Hij ging weg van haar en er was nooit iets tusschen hen als die verscheurde kus...

Zoo eindigde deze idylle, die heel de liefde was,

met haar ochtend en haar avond. Zij eindigde grootsch in stilte en onbewegelijkheid.

\* \* \*

De twee gewonden kwamen in het leven terug, zij voegden zich weder bij de anderen. Deze wachtten hen op in de deur van een herberg, het eerste huis van het dorp, waar zij zouden rusten. Toen zij verschenen, werd hun niets gezegd en zij zeiden niets.

Zij gingen de gelagkamer binnen. Een meisje stak de lampen aan.

Zij keken toe. Iemand merkte op:

„Het begint koud te worden.”

En tegen de ruit kraste en bonkte de trieste adem van den herfst, van den winter en van andere toekomstige zomers.

\* \* \*

De volgende dag, vooravond van het vertrek van Mevrouw de Clarens, spraken de jonge menschen elkaar niet meer alleen. In den middag, terwijl allen bij elkaar waren in het salon van Mevrouw Lhéritier, klonk de schel van de porte-cochère.

Een oogenblik later kwam de dienstbode binnen:

„Hier is een heer, die gehoord heeft, dat het huis te koop is en die het wil zien.”

„Laat hem de kamers zien”, zeide de vrouw des huizes.

Zij hoorden voetstappen op de trappen, deuren opengaan. Toen werd de bezoeker in het salon gelaten. Het was een man van ongeveer veertig jaar, goed gekleed, dik, bleek, met aarzelende licht blauwe oogen. Terwijl hij het vertrek binnenkwam, keek hij om zich heen. Zijn doen had iets schuchters: hij scheen zich gehinderd te voelen door een of andere gedachte, die hij niet uitsprak.

„Ik heb gezien, dat u het huis wilt verkoopen. Ik wilde het zien, het terugzien eigenlijk... Verbeeld

u, dat ik hier gewoond heb, vroeger... tien jaar geleden. Er is veel gebeurd sedert dien tijd. Ik wilde het zien — maar het is te groot, ja te groot... Dag Mevrouw, ik dank u, ik dank u van harte."

Vóór hij heenging, keerde hij zich om op den drempel en keek naar de twee vensters en de muren. Maximilien vergat nooit de grootheid in dien blik.

Na zijn heengaan zeide de dienstbode:

„Toen hij binnenkwam, keek hij in de voorkamer rond of hij in de kerk was."

„Hij wilde terugkomen" ... zeide Evangeline.

Zij voegde er bij:

„Men komt nooit terug... Men kan evenmin het verleden aanraken als de toekomst."

\* \* \*

Maximilien ging niet naar bed. Evenals den eersten morgen toen hij in R... was, ging hij uit bij het begin van den dag. Zijn schreden voerden hem langs den weg, dien hij den eersten morgen gevolgd had. Het was dezelfde tijd, dezelfde dingen. In veertien dagen was er niets veranderd.

Op dezelfde plek drong de zon door de nevelen in het dal. Hij klom naar het plateau, dat door den wind werd schoongeveegd, bleef staan bij de verlaten plek door den muur omsloten, dat kerkhof van een tuin. Hij ging terug langs de hoeven. Niets was veranderd... Toch... welk een onderscheid, welk een niet te beschrijven onderscheid, welk een onderscheid aan den hemel.

De zon, dat is de vernieling zelve, dat is de verlatenheid en de honger, de zon, dat is niets. Want de natuur is ledig, de dingen zijn niets dan dingen en de glans der dingen, dat zijn wij.

Voor hem, die stil blijft staan bij de oppervlakkige werkelijkheid, schijnt de ruimte om hem heen bekleed te zijn met schoonheid als met een mantel, maar

voor wie beter ziet en meer, is de schoonheid niet  
als de liefdadigheid van wie er langer heen gaat.

Door een spleet in den doeg zag hij tien dorpen  
liggen en openbloeien in het licht en hij sprak:

„Zij gaat heen!“ ...

\* \* \*

Zij ging heen om vier uur in den middag.

Iemand had gezegd: „Wij moeten op weg gaan naar  
het station.“ De larve zon lag op de lieflijke paden,  
die er beenvoerden.

De vier menschen liepen naast elkaar. Maximilien  
keek Metrouw de Clarens aan zooals een klein kind  
de wereld aankijnt. Hij volgde haar gebaren, de be-  
valligheid van haar kleeding ... Hij zag haar slecht.  
Heengaan heeft een vernijsterende maar is reeds weg,  
als men nog bezig is heen te gaan.

Zij gingen langs de laatste muur van de buiten-  
wijk. Bij de afdruifing stond een klein meisje: het  
sloeg de oogen op en begon ploeseling zonder merk-  
bare reden te smiltten.

Metrouw Evangelina wendde zich tot Maximilien:  
„Zij schreit alsof zij mij heel liefheeft.“

De son vergulde hare lippen terwijl zij, zacht, wren-  
den lofden.

Mijnheer Lina en Metrouw Libertine hadden  
samen te loopen. Hetzij met verandering, hetzij de  
instinctmatige presentie van twee bladen. Het  
dagen samen gaan.

Zij zeide niet: „Wij zijn samen, je wilt mij verlaten!“  
Zij zeide evenmin: „Wij zullen elken avond samen zijn!“

Zij was als de windheid welke in de windheid, het  
was de stilte en niets als te wille.

Het lage stationagheven kwam met een  
zicht. Maximilien had de windheid, het had het.

„Wij gaan samen.“

Zij liepen het paar op. Zij gingen in een  
en haar blanke geland hetzij het was hetzij het

omlijsting van het portierraampje. Een fluit van een beamte, nog één, harder.

De trein zette zich in beweging en scheurde hen allengs van elkander af.

Zij is daar, zij is nog daar, vlakbij, binnen het bereik van zijn handen; toch zal hij haar nooit aanraken. Zij glimlacht, zij heeft lief, zij is schoon, zij zouden gelukkig zijn en toch gaat zij heen, onafwijsbaar, onwezenlijk. Zij is in waarheid een engel. Helaas! het ééne wezen is een engel voor het andere!

De trein maakte een bocht. Zij was niet meer daar. Langzaam liepen zij terug. Zij wachtten voor de slagboomen op den weg, nog gesloten terwille van den trein.

Mevrouw Lhéritier, die sinds enkele dagen ontdekt had, wat er in de jonge menschen omging en die toch haar glimlach behouden had, zoo weinig van beteekenis was het, kwam nu vlak bij Maximilien en zeide op moederlijken toon: „U zult dit vergeten... U zoudt geen man zijn als u de kleine ontroeringen van uw hart nooit zoudt vergeten.”

Toen hij er niet aan dacht te antwoorden, voegde zij er plotseling op peinzende diepe toon bij, zeker bewogen door de pijn en het genot van een of andere herinnering, die in haar opstond:

„Dat zou al te mooi zijn, als men zich alles herinnerde, wat men geleden heeft!”

\* \* \*

In de komende dagen leed hij ontzettend, meer nog dan hij zich had voorgesteld. Men lijdt altijd meer dan men denkt: de smart is immer een onbekende.

Hij vond nergens meer genot in. Zijn trots, zijn kracht waren gebroken. Dikwijls wilde hij terugkeeren naar de plaatsen, waar zij samen waren geweest. Maar hij ging niet tot daar, men keert nimmer terug.

Spijt om wat verzuimd was en dwaze plannen stormden op hem in: Daarheen gaan, naar de stad

waar zij ademde, haar weerzien, tot haar spreken, haar zien, haar oogen, haar handen, haar kleet...! Hij beefde van verlangen iets te doen... Toch... Waarvoor?... Zou die werkelijke daad hun hart bevredigen? Neen... het hart wil altijd meer, altijd meer. Er ligt een vloek op, dat het verlangen steeds grooter wordt. Daden dienen tot niets, omdat de mensch altijd grooter blijft dan de daad. Nu eerst, nu hij niet verblind en verbijsterd was door haar bijzijn, begreep hij de beteekenis van dien geweldigen avond, toen zij in heerlijkheid zich geopenbaard had, toen zij in grooter heerlijkheid nog, geweigerd had, zich aan hem te geven. Wanneer zij, innerlijk ontroerd door een geheimzinnigen huiver, geen menschelijke gebaren hadden gemaakt, wanneer zij daadloos waren gebleven, dan was dit niet uit ootmoed of uit verslagenheid, niet — ofschoon zij dit misschien gemeend hadden — omdat zij te klein waren, het was omdat zij te groot waren. Hun hart en de smeeking van hun hart ging uit boven elke macht van het gebaar, van de daad, boven al het mogelijke, boven alles. Niets van wat zij konden doen was in staat het ledig te vullen en de dorst van hun hart te blussen.

En zij waren daadloos gebleven door hun grootheid.

Men lijdt niet uit zwakheid, maar omdat men boven elk ding der werkelijkheid een te sterke en te zeer onoverwinbare droom heeft gesteld.

Het leed, dat is niet het noodlot der dingen, dat is ons eigen wezen met zijn verzoeringen! En daarom is er voor ons geen ontkomen aan.

Hij keerde naar Parijs terug op een dag, toen hij dolend in de natuur, bij elken stap in de bergen, op de velden, in den hemel, de goddelijke openbaring van haar heenzijn had geproefd.

## HOOFDSTUK IX.



Op het groote, sombere, nevelachtige station van Parijs, was Jacques de eenige, die hem opwachtte. Maximilien omhelsde hem innig, keek hem aan, vond hem veranderd. Jacques, die alles wist, vroeg hem vol teederheid of hij veel leed.

„Neen”, antwoordde hij, „niet, nu ik jou weer heb.”

Het bijzijn van zijn vriend, van hem, die troostte door hem aan te hooren, vermoede reeds zijn verdriet en zijn matheid. Ginds was er iets als een zegen in geweest, hem dag op dag de waarheid te schrijven. Nu zag hij hem gansch terug!

En Maximilien nam den arm van Jacques, genoot van elken stap, tezamen met hem gedaan, keek hem aan en had hem lief.

\* \* \*

Toch... de indruk van verandering, die hij in de luciditeit en de ongereptheid van het oogenblik zijner terugkomst op het gelaat van Jacques had ontdekt, werd sterker, kwam van overal op hem aan.

In het licht scheen een nieuw licht te zijn.

Tot binnen in hun toevluchtsoord, in de kamer van Jacques, zoo vertrouwd, dat de stilte daar bijna dezelfde was als die binnen in henzelve, vond hij iets veranderd, en telkens beefde een vermoeden door hem heen, dat hun beider levens nooit meer zouden

zijn, wat zij geweest waren: tot één geworden en el-  
kander genoeg!...

Omdat hij zelf veranderd was. De scheiding, waar-  
in hij veel doorleefd had en veel ouder was geworden,  
had, hoe kort ook, vroegere waarheden vernield...  
Zijn hart, dat geschreid had zonder dat zijn broeder  
er deel aan had, zocht in zijn verbijstering een ont-  
roerende en levende voldoening in die reeds ver-  
ouderde broederlijkheid en vond ze niet meer.

Die vriendschap, al te vertrouwd, omdat zij elkaar  
reeds al te veel er in gegeven hadden, waarin geen  
plaats meer was voor de dramatische wendingen der  
toenadering, bezat niet meer de macht hem te bevre-  
digen en zijn dagen gelukkig te maken.

En een duister, pijndoend woord kwam als een  
wonde terug in zijn herinnering:

„Men keert nimmer terug.”

Wat wilde hij anders! Zelfs hij, die alles doorvoelde  
en begreep, hij, zoo verschillend van anderen, was als  
anderen onderworpen aan den vloek van de sleur,  
aan den vloek der vergetelheid!

En het werd hem bang te moede als stond hij op  
den drempel van het niets.

\* \* \*

Evenals vroeger, meer zelfs nog dan vroeger, om-  
dat zij nu meester waren over hun tijd, zagen zij  
elkaar op elk uur van den dag. Maar hun samenzijn  
was niet meer zoo volkomen rustig. Dikwijls, wan-  
neer zij tezamen waren, wendden hunne moede hoof-  
den en oogen zich van elkander af met een gevoel van  
armoede.

Zij waren elkaar niet meer genoeg en zochten; zij  
verkeerden in een soort van gebonden eenzaamheid...

Zij spraken over de toekomst.

„Wat zullen wij later doen?”

Deze zorg, die zij tot nu toe niet hadden gekend,  
matte hen af, door de onrust die zij wekte.

Eén van hen voegde er bij:

„Wij zullen elkaar nooit verlaten.”

En dit woord wierp iets als een gulden schijn op het raam, want het licht komt uit onszelve; maar de schijn doofde spoedig weer.

Meer en meer begonnen zij over het verleden te spreken, op loomen toon, zooals men inslaapt.

Terwijl zij behoefte voelden, zich dicht tegen den muur te dringen of zich over het vuur te buigen, voelden zij spijt in zich opkomen om de dagen, die voorbij waren en verlangen, het licht van die dagen terug te zien.

Zij vertelden elkander van de eerste keeren, dat zij samen waren geweest, van de eerste dingen, samen beleefd: de lessen, de wandelingen, de vorige winter, die zoo prettig was geweest, en de zomer en Evangeline — — Maximilien zeide, dat hij haar niet meer liefhad, maar het was onmogelijk aan den zomer te denken zonder haar gelaat te zien.

Voor hun roepende stemmen, voor hun oogen verdween het tegenwoordige en het verleden herleefde. Zij trachtten het vroegere over te doen en konden dit niet.

„Ik zie je niet goed meer”, zeide Maximilien.

„O!” voegde hij er bij, „ik wilde...”

Zijn zin stokte. Hij kon niet zeggen, wat hij zou willen. Kan men op een oogenblik zeggen, wat men zou willen, wanneer men niet in God gelooft? Hij zou de werkelijkheid willen wijzigen, de dagen veranderen, uitwisschen wat geweest was, doen wat niet bestond, wat geweest was. Hij zou gelukkig willen zijn naast zijn broeder. O! het onmogelijke willen, het wonder van den wil!

\* \* \*

Op een dag, die na deze dagen volgde, was Maximilien 's middags alleen in het salon, waar de donkerte hing van het slechte weer. Hij voelde zich moe-

deloos, gedrukt, ten prooi aan verveling, aan lijden waar geen naam voor is, doch waar alles in deelde. Sedert den morgen regende het. Het raam met de verkleurde gordijnen was nevelig en grauw. De jonge man wendde zijn oogen af en staarde in het niets. Uit de keuken hoorde hij een eentonig geluid van vaatwerk. Zijn vader was ook in huis, maar hij zou niet geweten hebben wat hij hem moest vragen om getroost te worden en als hij het geweten had, zou zijn vader niet geweten hebben, wat te antwoorden. Hij vond geen kracht om naar Jacques te gaan en zijn oogen werden dof door het onmogelijke te zoeken aan het rouwende venster, dat bijna niet meer te zien was door den eeuwigen regen. Vóór hem op een tafeltje lagen een schetsboek en potlooden want sinds zijn terugkomst was hij zich een weinig op teekenen gaan toeleggen.

Werktuigelijk beproefde hij, uit zijn herinnering Evangeline's portret te maken. Neen, hij had haar niet meer lief, hij had haar niet werkelijk liefgehad. De tegenwoordigheid van een vrouw had hem gewond, maar hij voelde te zeer de afstand, de scheiding, de onmogelijkheid, waarmee de droom bezwaard was. Hij had haar niet meer lief. Voor hem, die zich een roes drinkt aan eigen armoede, is niet meer liefhebben, bijna hetzelfde als dubbel betreuren.

Zijn vingers waagden zich aan het profiel van de vreemdelinge, die hem eens zoo nabij was geweest.

Opmerkzamer boog hij zich neer, zette den vorm neer van haar voorhoofd, de gebogen lijn van haar wenkbrauwen, het ovaal van haar gelaat, en de nacht van haar oogen onder de wimpers, die waren als het halfduister...

Toen, door een bloot toeval, gebeurde het, dat dit portret, door zijn onbeholpen hand neergezet, van een volkomen, tragische gelijkenis werd.

In de vochtige, ijzige kamer, die vol hing van winterdamp, zag hij die enkele trekken als omglansd van

goddelijke waarheid en als door een wonder, zag hij haarzelve daar.

Zij was daar. Daar was de innige rust van haar gelaat, het geheim van hare oogen en de schaduw van haar haren op haar eenvoudig belijnde voorhoofd. De lijn, die haar hals aan haar gelaat hechtte, deed onmiskenbaar denken aan heel haar gratie, de stille schuchterheid van haar blik deed denken aan heel haar kuischheid, de buiging van haar keel was zoo, dat men iets van haar harteklop voelde...

En zóó volkomen was hij van haar vervuld, dat hij meende den geur te ruiken van haar geliefkoosd parfum, het parfum, waaraan zij haar eigen geur verleende.

Hij had een kreet van vreugde en van medelijden geslaakt en hij durfde niet meer te raken aan het tekeningetje, zoo gelijkend, dat het niet meer klein was, noch onafgewerkt en dat het temidden der nevelen van winter en afstand onmiskenbaar werd tot het wonder van haarzelve. Terwijl zijn handen rustten, schouwde hij langen tijd naar haar en hij, die haar niet meer liefhad, had haar opnieuw lief terwijl hij naar haar keek, zoozeer scheurde het verleden zich los van het verleden, en werd tot kloppend leven.

De warme geur en de frissche wind van akkers en bergen blies op hem aan, en het landschap ademde daar en de bloeiende struiken vol bloemen en zon stonden zoo dicht om hem heen, dat hij ze zou kunnen aanraken, wanneer hij wilde.

En in een huivering doorvoelde hij àl wat de kunst aan het menschelijk hart kan geven en hoe zij een religie is.

Hij wist, dat hij niets wist en niets deed dan tasten, dat hij geen talent had, en dat dit portret alleen toevallig van zoo groote bekoring was geworden. Maar zijn oogen waren geopend.

Wat hij tevoren gevoeld had voor de schilderijen, begreep hij nu geheel, want men begrijpt alleen ge-

heel wanneer men persoonlijk betrokken is in het drama van het begrijpen.

Maken, dat wat is blijft bestaan, zich er tegen verzetten, dat het verleden uitgewischt wordt; het tegenwoordige, dat men bewondert en liefheeft, tot eeuwigheid maken, dat is het liefelijke wonder!

Evangeline was verloren, hij zou haar niet terugzien en toch, door haar in het leven terug te roepen precies zoals zij was, hervoelde hij de liefkoozing van de eerste maal toen hij haar zag; en niets kwam die gewaarwording storen.

Dan, als dit zoo is, geen beklagen meer, geen rouw over het verleden, het verleden is niet dood, het slaapt!

Niet sterven!

De eeuwige kreet, het woord waarbij wij ademen! Zoeven, terwijl hij zijn oogen gericht hield op het armelijke kale venster, had hij zich overgegeven aan deze alomvattende smeekbede. Het was op deze alomvattende smeekbede, dat hij altijd getracht had te antwoorden. In den aanvang van zijn broederlijken omgang met Jacques was die smeekbede er geweest als een moeder en het was vooral die vriendschap, die er op geantwoord had: aangehoord worden, dat is koestering; spreken, dat is niet langer sterven.

En de kunst geeft hetzelfde, wat de teederheid geeft: zij geeft ons aan onszelve, zij belet ons te sterven, ook zij is vertrouwelijkheid, dat paradijs van ons verlangen naar oprechtheid; zij is evenals onze liefde, een reiken van ons genie en van onze ellende naar onze glorie.

## HOOFDSTUK X.

**D**e sombere winter ving aan te wijken. De gele donkere dagen waren voorbij; de zon kwam terug. Opnieuw waren de avonden vervuld van lauwe zoelte. Een nieuw jaar begon.

Op een dag aanschouwde hij, uit het venster geleund, de Lente in den morgen. Schouwspel vol weelde en daardoor juist vol droefheid zooals het voorjaar is. De Lente werpt licht op de ontzettende verlatenheid, waarin het leven ons laat. Helaas! zonder ophouden, triomfantelijk, rukt ons hart ons los van wat wij waren, doet ons buiten onzen wil glimlachen om wat verleden geworden is. De Lente brengt die groote levenspijn in beeld en geeft er licht aan. De Aprilzon doet de wereld wegzinken; meer nog, de wereld der herinneringen.

Men ademt haar frissche toekomstgeur in en voelt zich overhuiverd door een rilling, die het heilige aantast. Die zon verlicht het ledig der hemelen en de woestijn in ons levenslot.

De jonge man voelde hoe de blauwe hemel het verleden opslokte. Terwijl hij zijn oogen liet rusten op de stralende lijkwade, uitgespreid over elk ding, overpeinsde hij, dat het verleden krachteloos is, en dat allen er zich vroeger of later van losmaken.

\* \* \*

Zijn broeder ging van hem weg.  
Op een avond, toen zij beiden alleen waren, zeide hij:

„Ik heb een vrouw lief.”

Hij voegde er zachtjes bij, met ontroerde stem als wanneer men een kreet slaakt om zijn leed uit te schreeuwen:

„Zij heeft mij niet lief.”

En bewogen door ontroering, vertelde hij hem heel zijn liefdesgeschiedenis; het was alsof hij een ongehoofbare droom vertelde: gebeurtenissen, namen, menschen, die den ander geheel vreemd waren. Hij zeide aan Maximilien, hoe hij eenige maanden geleden, terwijl deze in R... was, met zijn zuster en zijn zwager vrienden van deze bezocht had, en dat daar een meisje was en dat hij haar liefhad en dat hij maanden lang genoot en leed door zijn liefde voor haar, dat hij leefde bij haar...

Maximilien had hem bevend zijn handen toegestoken en omarmd; toen, tusschen hem en het raam gezeten, naar hem toegewend, het gelaat in schaduw gedompeld en overtogen door een onzichtbaren glimlach, luisterde hij, gaf zijn deelnemende woorden.

De stem van den sprekende zweeg. Terwijl Jacques droomerig zitten bleef, boog Maximilien zich naar hem toe, knielde bijna bij hem neer, drukte hem inniger nog de hand en Jacques glimlachte hem toe in zijn droom.

Toen Maximilien dat gelaat beschouwde, het gelaat van Jacques, het ding dat hij liefhad, begreep hij, dat het hem niet meer toebehoorde. Het was vervuld van een andere gedachte, vervuld van een andere tegenwoordigheid. Het keerde zich af van hem...

Heel de lange wintermaanden door, had het naast hem andere droomen gedroomd dan hij: sedert lange maanden zag het hem aan zonder hem te zien. O de broederlijke teederheid, de liefelijke schoonheid op dat gelaat was als een leugen geweest!

En zóó droef als hij nog nimmer geweest was, begreep hij maar één ding ter wereld: Jacques ging heen, Jacques ging van hem weg. En hij was alleen hier beneden.

Wat een leugens bedenkt men om te omsluieren, hoe het leven ons telkens doet heengaan van elkaar, om te ontkennen hoe al onze teederheden, al onze genegenheden, hoe zij ook genoemd worden, elkanders tegenstanders zijn. Men zegt: het is niet hetzelfde: een vader, een broeder, een vrouw. Dit is een leugen. Het is hetzelfde omdat men den één opgeeft voor den ander en opgeven is opgeven. Het is hetzelfde in de smart, in de waarachtige waarheid, in de diepte, waarin men nederdaalt.

Men kan maar voor één groote teederheid tegelijk leven. Liefhebben, dat is uitverkiezen; uitverkiezing, het drama van de liefde! Welken naam wij ook geven aan onze gehechtheid, wij hebben tegelijk slechts één hart lief, slechts één persoonlijkheid, slechts één onbedekt gelaat.

En Maximilien was zoo helderziende, dat hij deze eenvoudige wet der liefde kon zien en zoo zuiver, dat hij er onder kon lijden.

En hij had gelijk, zooals hij gelijk had gehad, toen hij temidden der verbijsteringen van het absolute en van de ijverzucht, tusschen de dingen en de avonden zich gehecht had aan de gezichten, en toen hij geleden had omdat hij zich van zijn vader afwendde naar een broeder, toevallig op zijn weg gekomen, en later, toen hij leed omdat hij de ernstige teederheid van zijn broeder niet telde tegenover de begeerte der zinnen en tegenover de glanzing van Evangeline, de mysterieuse...

Allengs vond Jacques zichzelf terug, hij werd stoutmoediger, vleide zich, dat zijn liefde beantwoord zou worden.

„Vandaag... vanmorgen, ben ik er heen gegaan. Ik had je gevraagd niet bij mij te komen... Dat was

daarom. En toch dacht ik aan jou terwijl ik op haar wachtte. Zij kwam de kamer binnen. Zij maakte geen gerucht bij het binnenkomen, door niets werd dit zoete gebeuren aangekondigd en in eens zag ik haar en al het andere was vergeten."

Zijn oogen werden àl stralender, in hem stond een soort van verwachting op en een verbijsterende vreugd. Hij glimlachte in zichzelf.

„O!" zeide hij, „het doet mij zoo goed er met jou over te spreken! Waarom heb ik er niet eer met je over gesproken?"

Nooit heb ik haar zoo nabij gevoeld als nu ik haar naam tegen jou heb uitgesproken, nooit, nooit..."

Jacques zweeg. En toen, plotseling, zag hij Maximilien werkelijk voor zich, hij keek hem aan alsof hij hem tot nu toe niet goed gezien had en met een plotselinge onbedwingbare huivering van radeloosheid nam hij zijn beide handen en mompelde: „Vergeef me".

...Haat aan het verleden, behoefte aan vernieuwing, die onophoudelijk, wat wij ook zijn mogen — ons jaagt van het eene wezen naar het andere. Het hart kan onmogelijk ophouden met liefhebben: een ontzaglijk en schrikkelijk noodlot dwingt het tot liefhebben; vreeselijke teergevoeligheid, die het àl verblindt en onze harten maakt tot monsterachtig groote oneindheden ...

## HOOFDSTUK XI.



p een avond, terwijl zij met gedempte stemmen spraken in het duister, zag hij, hoe Jacques wegzwierf van het gesprek, hoe hij leefde in de afgeslotenheid van zijn verwachting en zijn liefde.

„Wat wil je doen?” vroeg hij.

Wat hij doen wilde? Wel, haar zien, trachten zich te doen liefhebben, dit werk ondernemen, dat zoo eenvoudig was, helaas!...

In den Aprilmiddag, toen de jonge loten blonken als sterren, gingen zij samen naar Jeanne's huis.

Van het station af volgden zij de parelgrijs blinkende rivier, die langs rijpende korenakkers liep, langs een laan, langs wegen, langs bloeiende oevers, waar het groen zoo teer was, dat het zich op de gezichten scheen te weerkaatsen.

Maximilien zag met verwondering om zich heen, zoo eenvoudig scheen de streek en toch zoo vreemd. Het was het onbekende, waar hij heenging, geleid door zijn broeder, die, sinds hij hem zijn liefdesgeheim had toevertrouwd, niet meer voor hem was als een droeve onbekende.

Voor het hek van het huis gekomen, dat aan het water lag, voelden zij zoo zoete ontroering, dat zij, alvorens binnen te gaan, zich nederzetten op een bank, die daar toevallig stond.

\* \* \*

Maximilien zag de vrouw, die door zijn broeder werd bemind.

En toen hij haar zag, voelde hij trieste verwondering, want zij was zonder schoonheid, zonder iets, dat haar onderscheidde van andere vrouwen.

Waarom had Jacques haar verkozen boven anderen om voor te lijden en zijn smeekgebed naar op te zenden?

Zeker, de blondheid van haar haren en de onge-reptheid van haar vleesch deden licht van haar uitstralen. Ook lag over haar zachtgetinte kleed een schijn van licht. Zij bezat de straling van haar leeftijd en van haar sexe, zooals een kind, maar niets meer. Neen, zij was noch bevallig, noch mooi en had niets wat haar deed opvallen.

En toch nam Maximilien zooveel vervoering waar, in den eersten blik, die Jacques haar gaf, dat hij begreep, hoezeer zijn broeder die vrouw noodig had.

Maximilien ging naar het meisje toe, hoorde haar aan, zocht hare gevoelens, haar gedachten. Hij zag haar vluchtig, luchtig, arm aan gedachten, buiten staat tot begrijpen en lachend, altijd lachend. Wanneer het haar een enkele maal overkwam te glimlachen, verliep haar glimlach terstond in lachen en haar lach schoot blindelings uit als de zang van een vogel.

Tegen het einde van den middag, op het tijdstip, toen reeds een donkere stilte zich over alles uitbreidde, die de dingen deed trillen eer zij in elkander vloeiden, kwam zij op de stoep van het huis. Zij droeg een hemelsblauwe jurk, die zich in een enkele, iets gebogen lijn afteekende boven de zware plumpe stoep, als een flard van den dag, onberoerd door het duister, als een streelende geurige wasem, als een machtige geur.

Hare armen hingen kalm-recht neer langs haar lichaam; rustig, gereed iets te schenken aan anderen. In haar blanke gelaat, omlijst door den zwakken blan-

den weerschijn van haar haren, geleken haar oogen en haar mond drie donkere vlekken, toegang tot de diepte van het leven.

De avond verborg de uitdrukking van haar gelaat. Men zag alleen haar wezen. Men kon slechts één ding van haar zeggen: zij is.

En Maximilien zag, hoe Jacques, die met hem uit den tuin naar het huis toekwam, in bewondering staan bleef. Dat eenvoudige zien van Jacques, die enkele oogenblikken roerloos stond, werd voor Maximilien tot één der gewichtigste gebeurtenissen, die hij ooit had bijgewoond... Nooit, zelfs in zijn meestomvattende droomen of in zijn geestdriftigste en helderste oogenblikken, waarin hij heel zichzelf wilde geven, had hij iets schooners gezien dan die man, die vanuit een schemerigen hoek van den tuin in vereering opzag tot een vrouw, zonder schoonheid in de oogen van anderen.

En staande naast dit gebeuren, kwam in hem de neiging, die hij altijd voelde, om de handen te vouwen in aanbidding van het menschenhart.

Want het geliefde wezen is niets uit zichzelf, het bestaat alleen door de oogen, die er smeekend naar opzien.

Welk een geloof en een waarheid in de oogen, die Jacques, staande op het donkere grasveld, ophief naar Jeanne, die daar stond, gelijk aan zooveel anderen en die als eenig sieraad haar ongerepte welige kinderlijkheid had en haar bleekblauwe kleedje, dat in het grijs van den avond den schijn aannam van een diepere blankte.

De schemering, die de dingen in harmonie deed samensmelten, was niet sterker dan die liefdeblikken...

De ziel van den jongen man vermooide dat nauw te onderscheiden gelaat, schonk leven aan dat zieltje, dat niets zag, niets hoorde, dat niet wist wat het sprak, dat poppetje... Een pop! Hij schonk er leven aan, zooals een klein meisje, even geloovig en even

onervaren als hij, waarachtig leven uitteende aan het houten ding, dat zij in haar armen wipte en sloegde, en om zich heen een paradijs uitteende van stilte en schap.

O! alles verkondigt het in woorden, die wij niet hebben te houden: Het gelukte waren de woorden het voorwerp van een Maximilien, die zich straks over verwonderd, dat Jurgens in veronderding verzonken was voor Jurgens, aan een helderheid, aan intellect en aan hart.

Die verwondering was goddeloosheid! Hij was niet afgod, en de afgod... dat is hij die hem aanbidde.

En in dit oogenblik, in het vroege moment, waar in alles onbewegelijk en als tot een was gestonden om hem heen, scheen het Maximilien toe die Jurgens hij plotseling alle blikken die hij in zijn leven niet had zien vestigen op droomen, op verwachtingen, op de hemelen en op de afgebeelden wantrouwen.

En bijna vouwde hij de handen in aanbidding van het menschenhart, dat alle goddeloosheid der afgoden in zich omsloten houdt!

\* \* \*

Toen zij tezamen teruggingen, ruwten lange gouden stralen op de akkers.

Zij liepen een poos zwijgend op het pad aan de oever van het water, lange serringenbronslagen, die niet in bloei, alleen frischheid vanden bladen, die zacht der bladeren.

Bij de eerste kromming van het pad keerde Jurgens zich om, om het hek en het hek van het water niet te zien.

Zij hielden hun pas in, zagen elkaar toe, en elkaar toe...

Maximilien wist niet wat te zeggen, hij wist zich oneindig droef gestemd, hij wist niet meer teruggestooten te worden, en hij wist zijn oogen het wezen aan te kijken, maar hij wist niet...

ques gansch en al uitging; en daarenboven had hij duidelijk beseft, toen hij hem naast haar zag, hoe de menschen niets hebben, dat hen vereenigt, en hoe er een schrikkelijk toeval noodig is om twee wezens er toe te brengen, elkander in de oogen te zien opdat hij die bemind wordt zich niet afkeert van hem, die bemint...

Wij hebben niets dat ons vereenigt...

En hij wist niets te zeggen, terwijl hij van Jacques de woorden verwachtte van wanhoop, van angst, die deze dag vol teleurstelling in hem had moeten wekken.

Jacques sprak. En het was een woord van hoop en van vreugde, dat hem van de lippen vloeide, terwijl zij voortliepen langs den weg aan het einde waarvan de roode zonnebol blonk.

Ongetwijfeld had hij het verbijsterende geluk van haar te zien nog niet uitgeput. De woorden van schoonheid, van liefde, waren nog nieuw genoeg voor hem om voor zijn lippen tot kussen te worden. Haar lief te hebben was genoeg voor zijn hart en het licht op haar gelaat bevredigde zijn verlangen.

Over alles, over de menschen, die hij rondom Jeanne gezien had, over henzelf, over het leven, sprak hij met ontroering, met wellustigen eerbied. Hij sprak zichzelf uit in zachtheid.

Toen, terwijl het landschap om hen heen in azuren duisternis verzonk en zij voortgingen oog in oog met de zon, sprak Jacques woorden van vereering en toewijding voor alles wat om hem heen was: de natuur, de ruimte, de aarde, de hemel. Zijn lippen, de lippen van een smeekeling, spraken een verwarde biecht uit, spraken zich uit in lichtende woorden, terwijl om hem heen de duisternis was als een kerk. Maximilien verstond hem volkomen, de avond doet de woorden kostbaarder zijn en voller van overgave, de avond geeft zegening aan de lippen.

\* \* \*

Vele malen kwamen zij terug in het huis aan het water, vele malen liet Maximilien er zich heen medenemen in de hoop, dat Jeanne veranderen zou en Jacques liefkrijgen. Maar zij veranderde niet, altijd toonde zij dezelfde onbegrensde onwetendheid, omtrent alles en omtrent hem.

Niets had vat op haar, niets beroerde haar ziel, noch zelfs haar lach. De stemmen om haar heen werden slechts tot een gemompel zonder woorden. Zij ging haar weg, nu eens stil en dan weer levendig, doch om geen andere reden dan haarzelf. Zij had geen vriendin, geen kennis, behalve Marguérite Ternisier, de onderwijzeres van Rueil, die stil, bescheiden, droevig, als droeg zij rouw om alles, naast haar niets scheen als een ziel.

Eén keer echter werd Jeanne stil en als in aandacht verzonken... Dien avond, door een toeval even verbijsterend als haar lachen, was haar lach blijven stokken... Voor een kort oogenblik, zeker... maar hij was blijven stokken... En de anderen vreesden, dat hij niet terug zou komen; zij was ernstig, rustig, met oogen die zagen...

Doch het duurde slechts een oogenblik, zij sprak niet en nimmer zagen de anderen haar weer zoo.

Zij ontsnapte aan elke waarneming, verbijsterde wie haar naderen wilde. Men zag haar in een flits, haar goed te zien was onmogelijk. Zij was niet te naderen, zij was van een ongereptheid, die niet te beroeren was.

\* \* \*

Een dag vol heerlijke zonneschijn, toen zij weer naar haar toegingen, werd de droevigste van alle.

Zij vonden Jeanne met kwijnende, diep omrande oogen en brandend roode wangen. In haar geheim van jong meisje scheen zij hun op vreemde wijze begerlijk en misschien begerend.

Nog nimmer was Jacques zoo schuchter geweest

tegenover haar. Nog nimmer had Maximilien de oogen van den jongen man met zoo hevige smeeking naar het meisje opgeheven gezien... De eerste dagen was het haar gelaat geweest, dat hem vasthield, nu was het meer, nu was zij het, het niet te bevatten geheim, dat zij in zich omdroeg.

In de koelte van de salon, waar de zon op de jaloeziën brandde, liet zij het hoofd tegen de leuning van een fauteuil rusten en wuifde zich frischheid toe met een waaier; haar laag uitgesneden japon liet iets zien van haar borst en met haar half gesloten oogleden scheen het of zij half onbewust zich verheugde over de streeling der oogen, die zij tot zich trok. Tusschen hare vingers hield zij een spiegeltje. Zij bekeek zich zelf, vond zich te rood, liep de kamer uit, druk, met een gerucht als van vleugels en in een geur van parfum.

Een oogenblik later kwam zij terug, opnieuw gekapt en met poeder op wangen en hals; zij had zichzelf toegelachen en gestreeld...

Zij wenschte bloemen te plukken. Maximilien en Jacques stonden op om haar te vergezellen...

Maar beiden bleven een oogenblik staan op de stoep, op den drempel van den tuin, die verblindend was van licht, zij voelden zich verbijsterd en verschuchterd door die volheid van zon.

Vóór hen uit, op het pad, liep zij, argeloos, kinderlijk. Een gevallen tak versperde het pad.

Om deze lichte hinderpaal te overschrijden, nam het meisje aan elken kant met beide handen hare rokken op tot aan de witte kant van haar broek; en gedurende den tijd van een bliksemschicht kwamen, in een wolk van borduursel en witheid, haar schoon gevormde beenen te zien, sterk als jonge boomen.

Jacques kon een lichte kreet niet terughouden, hij beefde van ontroering en smart... Macht van de vrouw, die met een enkel gebaar uit de verte zoo bezeeren kan!...

Waarom had zij dat gebaar gemaakt, waarom had zij iets geopenbaard van haar lichaam, dat heilig was en vol droefheid. Wreede onkuisheid? Dubbel wreede onverschilligheid?

Dacht zij er aan, dat zij daar stonden of waarom had zij dit vergeten? Zij wisten het niet... Zij zouden het niet weten...

Jacques was nog bleeker geworden, bijna loodkleurig; overweldigd door een visioen sloot hij de oogen.

Naast hem had Maximilien een stekende angst gevoeld, waarin zich ondanks alles iets mengde als een duister verbeterd genot.

Vroeger, toen hij pas volwassen was, werd hij alleen bij oogenblikken gekweld door de begeerte van zijn vleesch, nu was die kwelling er altijd. Elken keer als hij tegenover een vrouw stond, werd hij aangelokt door het goddelijk geheim, door hare kleederen verborgen. Hij vermocht niet in zich tot zwijgen te brengen wat zijn verlangen hem influisterde en dikwijls werden zijn oogen zoo vervuld van al wat mogelijk was en wat onmogelijk was, dat zijn handen ervan beefden.

En op dit oogenblik, tegenover dien tuin, gloeiend als een hel, ondanks de heiligheid van zijn gevoel voor Jacques, die naast hem ging, ondanks zijn teederheid en zijn medelijden, hijgde hij van geluk, nu hij een zweem had mogen zien van die heerlijke werkelijkheid. De begeerte was bij hem, meer dan bij een ander, veroordeeld zich uit te leven en te schreeuwen om bevrediging, want hij bracht niets in de wereld mee als zijn hart.

Op den terugweg bracht de frissche adem van den avond, waarin de natuur tot rust kwam, hun iets als vergetelheid, die als een zegen was. Op het donkere gras kwamen hunne voeten weer dicht bij elkaar.

Met zonderling bewogen stem vertelde Jacques aan Maximilien, hoe hij tegen den avond door een ven-

ster had gezien, dat Jeanne schreide. „Ik zat op een stoel tusschen 't gebladerte, dicht bij het raam van de salon. Zij kwam met haar vriendin Marguérite in 't salon. Ik zag eerst de schaduw van hunne gestalten; toen de werkelijkheid en ving het gemompel van hunne stemmen op. De vriendin ging weg. Zij bleef alleen, ging naar het raam, staarde voor zich uit over de boomen heen in de verte. Het glas van de ruit was niet geheel effen en dit deed haar verschijning trillen. Ik zag, hoe hare oogen in een droeve vervoering vol werden van alle verlatenheid ter wereld. Zij was bedroefd; plotseling boog zij het hoofd en wischte hare oogen af...

Zij zag mij niet. Zij weende. Waarom? Zij alleen wist het, misschien — en weet iemand dat wel? Hare tranen alleen wisten het! Maar ik huiverde, toen ik haar zoo dicht bij mij zag. Zij was daar, zij geloofde zich alleen, zij was alleen. En toch aanschouwde ik haar. Ik heb nooit iets van zoo nabij gezien. Het was mij alsof ik met mijn vinger haar open ziel aanraakte! O! welk een bijna bovenmenschelijk schouwspel woonde ik bij, gekluisterd aan mijn stoel!

En ik dacht aan haar gedachten, aan haar hart, aan haar overgave, alles wat daar vlak bij mij was. Zij zich geven aan mij, dit goddelijkste van alle wezens!”

Hij zweeg, vervuld van een vroom gevoel; toen voegde hij er bij: „Zij zou mij zeggen in God te gelooven en ik zou er in gelooven, in alle oprechtheid, terwille van het wonder, dat zij is!”

## HOOFDSTUK XII.

**M**argu rite Ternisier woonde in Rueil in een huis, dat aan den grooten straatweg lag naar Parijs. Van den weg af zag men dadelijk het geheele huis, want het hekje was laag en het tuintje, dat er voor lag, klein.

Marguérite was onderwijzeres aan de bewaarschool van Rueil. Zij werkte hard en daar zij heel jong was, vermoeide zij haar stem en haar oogjes. Dinsdags en zondags was zij vrij, behalve die niet te spreken en dan liep zij in huis te maaien.

Dezen zondag was zij juist klaar met weeten en vruimen. Zij was op een binnenplaatsje achter het huis, ineenlopend met de hekken, tusschen vier witte muren. Een klein perkje naast haar, waar bloemen gerangschikt stonden, deed denken aan het ziekenhuis voor arme bloemen.

Zij liep weg van het plaatsje naar een vrolijke kamer met tegels bekleed, waar haar moeder, die half verlamd was, voor een raam met kleine gordijnen lag; van die plek af kon ze zien, wanneer zij zich met moeite steunde op haar rechter ellekruif, op den weg zien en er in te weeten te arbeiden en zondags de wandelaars voorbij zien gaan.

Toen ging Marguérite naar kamer binnenuit. Toen zij om uit te gaan, zeer somber, zeer eenzaam, maar toch met een hang naar coquette. Zij had haar zwarte jurk aan van altijd, want haar schrale gold-

middelen veroordeelden haar tot de rouw van dat ééne kleedje, en zette haar zwart strooien hoed op, versierd met een roos. Zij had een zacht belijnd gezichtsovaal, een jonge hals en een frissche huidtint en haar zwakke oogen waren rood omrand door een onverwinnelijke moeheid.

Toen ging zij naar buiten op den zonnigen weg — het was een zomersche dag — liep de brandend heete brug over, waar het stof haar schoenen met ronde punten weldra bedekte; eenige kleine kinderen, die op den drempel van een winkel speelden, keken haar aan en knikten in herkenning.

Weldra stond zij voor de deur van het huis, waar haar vriendin Jeanne Roger woonde en ging er binnen.

Zij beefde, haar oogleden trilden. In den tuin vormden vier personen, die zij kende, een ietwat verstrooide groep. Een priester, bloedverwant van Mevrouw Roger, was bezig een boom te snoeien, even zwijgend als die boom zelf. Eenige schreden van hem af stond Jacques te praten met Jeanne, die een bloem tusschen haar lippen hield. Marguérite ging naar hen toe. Naast Jeanne scheen zij dadelijk te vervagen, te verdwijnen als in schaduw... Zij wendde zich tot een jongen man, die niets zeide; hij was ietwat bleek met een fijne neus, blauwe oogen en een zwaarmoedige uitdrukking op zijn gelaat.

„Mijnheer Maximilien...”

Met een trilling legde zij haar zwart gehandschoende hand in de zijne.

Hij had er twee of driemaal genoeg in gevonden met haar te praten: zij scheen een groot verlangen te hebben om te luisteren, te hooren en te begrijpen, alsof zij hier gekomen was om ernstige gesprekken te voeren. Zij was vol aandacht of droefheid.

Met langzame schreden gingen zij naast elkaar door den tuin.

Zij boog het hoofd en groef een plantje uit met den stok van haar parasol. De lijn van haar hals was be-

vallig... In haar bescheiden sombere kleedij bleef zij de bekoring behouden, een vrouw te zijn.

En argeloos, bijna zonder dat hij zich ervan bewust werd, stond de lust in hem op, iets verborgens, een geheim te geven aan die vrouw, zoo dicht bij hem en misschien een ander geheim op te vangen uit haar maagdelijken mond.

Hij wees haar op Jacques en Jeanne.

„Kijk eens naar die twee.”

Zij antwoordde:

„Jeanne heeft mij verteld, dat mijnheer Jacques haar liefheeft.”

„Heeft zij hem lief?”

„Ik geloof het niet, zij heeft het mij meegedeeld als iets zonder beteekenis.”

Toen hij niet antwoordde, zeide zij:

„Hij moet wel veel verdriet hebben.”

„Hij hoopt, dat zij hem eindelijk lief zal krijgen.”

Marguérite schudde het hoofd. Toen sprak zij:

„Tenslotte kan men 't nooit weten.”

Zij zwegen, onder den indruk van deze woorden.

Men kan 't nooit weten... Welk een verlorenheid! Om hen heen werd de zonneschijn al laaiender. Het was  en van die dagen, waarop men zich moe voelt, tot stervens toe vermoeid, z o moe, dat men niet meer weet, waar men is en wat men is.

Zij keerden op hunne schreden terug. Haar bruin-grijze oogen met de droeve leden, blikten om zich heen in den tuin.

„Dat alles is zoo ongelukkig”, kwam zij, „men heeft nooit wat men verlangt...”

„Omdat men verlangt wat men niet heeft.”

„Ja.”

Zij zuchtte.

„De schepsels zijn veroordeeld om niet gelukkig te zijn op aarde, nietwaar mijnheer pastoor?” vroeg zij, den priester aansprekend, bij wien zij teruggeke-  
men waren.

Abt Ursleur hief het hoofd op.

„Wij zijn niet uit onszelf in staat, gelukkig te zijn. Ja, de mensch is tot het ongeluk veroordeeld, wanneer hij alleen tracht te blijven met zichzelf.”

Hij nam zijn werk weer op.

„Geloof u in wat hij zegt?” vroeg Marguérite, toen zij eenige schreden verder waren gegaan.

„Nee”, antwoordde Maximilien. „Ik geloof niet in God.”

Zij huiverde bij die woorden alsof zij over een ongeluk hoorde spreken, dat onmiddellijk haarzelve treffen zou.

Maar zij schudde het hoofd en zacht, met iets als koppigheid, riep zij tot haar verdediging de herinnering op aan wat anderen haar geleerd hadden en ook het beetje gezond verstand, waarnaar haar geest gewend was te luisteren:

„Niemand heeft dat ooit gezegd. Geen enkele denker heeft z o gedacht.”

Zij zeide dit als gaf zij hiermede *het* onaantastbare, verheven argument.

En ietwat vaster nog:

„Niemand... Noem eens de namen van de grootste wijsgeeren.”

„Aristoteles, Descartes, Kant...”

„En die vallen het atheïsme aan, is 't zoo niet?”

„Maar hun filosofie leidt er toe. God is niet de consequentie van hun systeem. Zij ontleenen de conclusie van het bestaan van God aan leerstellingen, die door wat voorafgaat die conclusie weerspreken... Bent u bekend met hunne leerstellingen?”

„Een beetje”, antwoordde zij met eenige weifeling.

„Alle drie doen zij de waarheid uitgaan van het denkende wezen, en men mag God niet grondvesten op dat begin — want God is zelf het begin.”

Maar zij had reeds genoeg van dit gesprek. Zij wenschte niet in woorden te redetwisten, terwijl zij zelf hier was, zij zelf.

„Waar gelooft u dan in?”

„Ik geloof in niets als in het menschelijke hart”,  
antwoordde hij met iets als trots.

„Maar het menschelijke hart, wat verwacht u daarvan? Zou er dan niets zijn om het te leiden, niets om het tot rust te brengen, niets om het te behouden? Is er niets boven ons?”

„Neen, niets...”

„O!” zeide zij. „u heeft misschien gelijk... Maar misschien hebt u alleen de kracht om gelijk te hebben! Maar de overigen...”

Zij voegde er bij:

„Maar ik! maar ik!”

Zij verhief haar stem. Als in wanhoop kwam zij terug tot de gedachte aan zichzelf. Zij zeide: „Ik!” als een klacht, een kreet, als een hartverscheurend afscheidswoord.

„Wat moet ik beginnen als er niets is? Van welk denkbeeld, van welken droom wilt u mijn hart laten leven?”

Maximilien keek haar onthutst aan.

Wat moest hij antwoorden? Hij vond niets. Misschien wist hij niet, misschien was er niets.

Als een hart lijdt en om geluk vraagt, dat wil zeggen om alles wat het vragen kan, wat is er dan te zeggen, wat te vinden op de aarde, die een bouwval is? Welk woord, dat niet nutteloos is en zonder betekenis, kan men geven aan een arm meisje, dat vraagt: „En ik?” en dat alles voor zich opeischt?

Man kan niets veranderen noch zelfs iets voorzeggen aan het menschenhart, hoe onmachtig is men dan om te helpen! Tusschen de menschelijke wezens heerscht onbekendheid met elkanders nooden, tusschen hen liggen hinderpalen, gaapt een ledig; daar zijn duistere botsingen, haat en ellende!

Waarom? Omdat men alleen is. Omdat zelfs aan de bronwel van de waarheid een verschrikkelijke tegenspraak heerscht tusschen de diepte van een we-

zen en dat wat de dingen hem geven kunnen en wat de wereld naar hem toe laat komen; tusschen wat hij denkt en wat hij heeft...

Omdat, wat ons door tijd en ruimte geschonken wordt, de vijand is van wat ons hart verlangt, en omdat de openbaringen van de zon en het licht van den dag verdienen gehaat en vervloekt te worden!

En dit alles, dat hij reeds zoo vele malen had vermoed, werd hem nu in warreling geopenbaard door de simpele vraag, die hem was gesteld en die den afgrond deed opengaan.

En hij wist niets te antwoorden aan de vrouw, die hem aan bleef zien, wachtend op een woord.

Zij liep zwijgend naast hem voort; toen sprak zij met zachte stem, en in hare oogen, vlak bij de zijne, scholen aarzeling en twijfel, die tegelijk iets inhielden van een kuische bekentenis:

„Vannacht heb ik gedroomd van een redder...”

En door de enkele aanraking van hare blikken en haar stem, voelde hij, dat zij hem liefhad.

Zij bezat de kracht niet, dit te verbergen, zelfs in het volle daglicht en zonder voorwendsel; zij had geen kracht, haar hart in eenzaamheid te doen wegsterven...

Hij had haar niet lief.

Hij boog het hoofd, in schaamte over de rampen, die men toebrenge ondanks zichzelf, over de misdaden der waarheid, over het schandelijke van het menschenlot, over alles wat door dat noodlot wordt verscheurd.

En zij kwamen opnieuw langs den priester, die, zonder ophouden aan 't werk, bezig was kleine takjes te enten op een vruchtboom. Zonder dat zij hem iets vroegen, sprak hij, zijn werk stakend, met zwaren ernst:

„Om getroost te worden, moet men in andere dingen gelooven. En dan volgt dadelijk verlichting: die grasvelden, die boomen, alles wordt tot een paradijs.”

Hij wendde zich tot Maximilien. Hij kende hem eenigszins, had hem nu en dan hooren spreken en beklagde hem:

„Op den dag, dat u die dingen nog eens verlangt te hooren om er in te gelooven, moet u tot mij komen...”

De man glimlachte.

Maximilien, die Marguérite had hooren weenen, die verstaan had hoe zij leed, die in haar geloofde, vond verlokking in de rust, waarvan het leven en de levensbeschouwing van dien priester vervuld was.

Maar hoe ongenaakbaar was zijn rust! Hoe vol was zijn gelaat van leugen en vergissing. En haastig, terwille van den godsdienst der waarheid, waagde Maximilien het, Marguérite die beefde, mee te trekken en zich met haar af te wenden van dien bovennatuurlijken glimlach!

Hij deed haar den rug toewenden aan het geloof en toch wist hij haar niets te zeggen.

Maar hij vermoedde reeds, hoe de eenvoudige waarheid, de waarachtige waarheid, meer troost in zich droeg dan de dwaling, en hoe er mogelijk een dag zou komen, waarop zijn mond zou weten te antwoorden op haar lijden, op dien machtigen kreet, die, zoekend naar een antwoord, alle grenzen overschrijdt.

## HOOFDSTUK XIII.

**M**ijnheer Desanzac koesterde sinds eenigen tijd het verlangen, een reis te maken naar Corsica, waar hij geboren was. Hij wilde dat land nog eens terugzien, beweerde hij. En kwam tot een besluit:

„Ik ga daar voor het laatst nog eens heen.”

Maximilien wees die uitdrukking „voor het laatst” terug.

Hij keek zijn vader met aandacht aan en merkte op, dat hij er bijna als een heel oude man uitzag. Zij geleken op elkander, tusschen hunne trekken was bijna geen ander onderscheid dan een onderscheid van jaren en van lijden. Hij dacht na, zijn vader was al over de vijf en zestig jaar.

„Jawel”, zeide Mijnheer Desanzac, „voor het laatst. Na deze keer zou ik geen lust hebben er nog eens heen te gaan. Voor dat land, voor de zon, waar ik daar onder loopen zal, ben ik aan den vooravond van mijn dood. Er komt een oogenblik in het leven, waarop elke schrede een afscheid inhoudt.” —

Toen roerde hij de verre herinneringen aan.

„Als je eens wist! De baai!... de boog van de ontzaglijke zee, schitterend als een ster: overdag als zij fonkelt en verblindt, is zij als de zon zelf, 's-nachts als zij bleek is, gelijk zij de maan... En in de baai, altijd wind. Onze oogen schieten vlammen, onze haren fladderen. De wind, die van de wijde komt, buigt

de pijnboomen, waait de manen der paarden uit elkaar als zij langs den hoogen oever van de golf loopen, stooten de zee op, die soms zich schijnt te verheffen en tegelijk zich neer te buigen.

San-Donato! Heel de wereld, heel mijn jeugd is voor jou niets als een woord, mijn jongen!..."

Hij blikte in de verte.

„Van het huis uit, ziet men de zee. Kind, een venster, omwarreld van wingerd, een houten balkon. In die kamer ben ik geboren. Onder het raam een pad, akkers. Daar ben ik zoo vaak haastig langs naar huis gekomen, 's-avonds, naar den voorgevel, die uitzag over het kruispunt en nu begon weg te duiken in avondschaaduw. Het huis stond alleen op dat kruispunt van twee wegen. Sinds dien tijd zijn zeker andere huizen de eenzaamheid komen storen . . . De pijnboomen, de rotsen zijn er niet ver van af, ook het water niet, dat zich uitstrekt, zoover men zien kan, het water, dat is als een droom, dat al de andere heerlijke landen beroert, zoo heel ver weg, en dat men toch aanraken kan, als men zich even bukt.” —

Hij glimlachte in vervoering. Een grootsche ontroering kwam tot hem uit het verleden als de eenige engel, die tot hem kon komen. — Sedert de onhandige, onrustige ondervragingen van vroeger, hadden zij zich nooit meer voor elkander uitgesproken. Een wederzijdsche teruggetrokkenheid, waarvoor eigenlijk geen verklaring was en die iets onbeschaamds had in zijn zachtheid, deed hun beider harten ver van elkander leven. Tusschen vader en zoon was iets gegroeid als een onvolkomen vriendschap met vele leegten en met verwaarloozing: een slecht gebouwde vriendschap.

Mijnheer Desanzac, opgewekt door den ijver voor zijn plan, hernam: „Wat een verlatenheid is het leven! Dat weet jij niet, mijn jongen. Je zult het later zien. Je weet niet, wat het leven van een mensch is, hoe vol het is van angsten, hoe wij opnieuw moeten begin-

nen op bouwvallen, hoe vol het is van berouw over wat men gedaan heeft en niet gedaan...

Zie je, ik ben zeker van één ding: alleen droefheid doet ons verouderen en sterven. Mijn leven zal spoedig afloopen. Dat is niet zoo treurig, als wanneer het opnieuw zou beginnen!..."

En Maximilien, schuchter zijn oogen opslaande, las een namelooze, onverwinnelijke smart in zijn vader, die een vreemde voor hem was.

Mijnheer Desanzac boog peinzend zijn hoofd terzijde:

„Wil je met mij meegaan, mijn jongen?"

Hij weigerde op zachten toon.

Leonore zou Mijnheer Desanzac vergezellen, hij had haar noodig, zij volgde hem op den voet.

Op een avond ging zijn vader heen, omhuld door de oude droomen en vervuld van een ongekende ontroering, die zeker reeds in hem geschreid had, eer Maximilien geboren was. —

## HOOFDSTUK XIV.



indelijk kwam de dag, waarop het Jacques niet meer genoeg was, lief te hebben. En terwijl de zachtsidderende voorjaarsmaanden, die, omdat zij nog iets als een herinnering aan den winter in zich bergen, als zielen zijn, overgingen in den laaienden zomer, haakte hij er naar, bemind te worden.

Elken morgen was zijn verwachting sterker, en elken avond zijn lijden grooter.

Wanneer men hem aansprak, sloeg hij zijn klare oogen op, als kwam hij uit de verbijstering, waarin hij leefde. Zijn boeken, zijn papieren, bleven dagen lang op dezelfde plaats. Dikwijls zat hij stil, voorovergebogen, de ellebogen op de knieën. Zijn schouders schenen vermoeid, en de schaduwen op zijn gezicht spraken in de schemering van zachtheid en liefde.

Op een avond sprak hij:

„Misschien heeft zij ook haar Golgotha te beklimmen.” —

En er had iets als lichtende hoop getrild op zijn gezicht. De smart was een verkwister, misschien zou de smart haar eenmaal zoo arm maken, dat zij tot hem kwam...

Zij gingen „daar” heen, gedreven door een soort noodzakelijkheid. Nu was het de een, dan de ander, die sprak: „ga mee”. En zich losrukkend uit hun rust,

in de uren als de warmte van den dag ons bang doet zijn voor de straten, gingen zij er heen, moe en reeds tevoren bezeerd.

Zij liepen de hel-witte straat door, de woestijnachtige stad, de brug over. In de verte werden de akkers opgeslokt door het volle licht.

Zij gingen langs frissche, bladderrijke tuinen, te meer verborgen voor den voorbijganger naarmate zij kostelijker waren van schaduw.

„Daar” werden zij nu met iets als terughouding ontvangen. Elke blik van Jacques naar Jeanne scheen een bekentenis in te houden van zijn naïve verlangen en zoo was dat verlangen voor niemand meer een raadsel. En zij waren als verlaten in huis en in den tuin.

Op een dag was het huis leeg, toen zij zich aanmeldden.

De dienstbode zeide: „de dames zijn niet thuis, maar misschien komen zij spoedig”. Terwijl het meisje weer aan haar werk ging, namen zij plaats in den salon.

Bij de piano lagen Jeanne's partituren te wachten. Op een tafeltje lagen haar vloeiboek en de penhouder, zoo vaak door haar gebruikt. Jacques stond op, begon door de kamer te dwalen en gaf zijn aandacht aan deze dingen, raakte ze aan met zijn vingers.

Beiden, verdiept in dezelfde gedachten, vermoedden, voelden haar tegenwoordigheid in dit huis, waar zij zoo juist uit was gegaan.

De deur van een kamer, die zij wisten, dat van Jeanne was, stond op een kier. Gehinderd door de stilte, vervuld van haar, stootte Jacques die deur open.

Haar slaapkamer!

Zij bleven op den drempel staan, hunne oogen vlogen door de kamer. Op de toilettafel een schittering van flacons, van kristallen doosjes, een spiegel, al die voorwerpen dachten aan haar ... En achterin, omhuld door mousseline en schemering, haar bed!

De oogen van Jacques hingen aan dat bed ... In dat

slaapvertrek scheen het meisje werkelijk te zijn, diep en in heel haar heerlijkheid, in heel haar waardigheid, zooals God tegenwoordig is in de kerken, waar de geloovigen binnenkomen.

Zij kwam niet, dien dag. De groote verwachting haar te zullen zien, stierf weg.

Zij gingen heen in den dalenden avond en voelden zich ellendig.

Jacques zeide met den schijn van een glimlach: „Ik ben even ongelukkig, of ik haar gezien had.” —

\* \* \*

Eenige dagen na dien dag, sprak Jacques tot Maximilien:

„Alles is voorbij, zij is verloofd.” —

Op zijn gezicht lag een kalmte, die pijn deed om aan te zien.

„Wij gaan er niet meer heen, het is voorbij.” —

Hij verklaarde, hoe daar een man was gekomen, een charmeur en hoe hij Jeanne tegenover dat wezen had gezien, trillend van geluk. Zij hield van zijn plompe hoofd, keek met genot naar zijn grove handen. Zij lachte bij zijn woorden, zijn gebaren, lachte met een afschuwelijke, hijgende lach, alsof heel haar lichaam er deel aan had. —

„O”, zeide Jacques bij deze herinnering.

Een oogenblik bleef hij ademloos, besloot toen:

„Zij is met hem verloofd.” —

Zij liepen de straten door, die vóór hen lagen. Jacques keek en liep in gedweëën pas. Hij werd spoedig vermoeid. Zij bleven staan op de brug van het Louvre, leunden erover heen, schouwden over het water.

Zwaar beladen booten gleden voorbij, aan den oever bij de losplaatsen krioelden arbeiders door elkaar en in de verte lagen blauwe schaduwen als bloemen over de zandige, zonnige steenen van de kaden. —

Jacques keek naar dat alles. Maximilien zeide iets,

hij antwoordde niet. In tegenwoordigheid van al dat menschenbeweeg, van al die lijdende, sterfelijke en stervende werkzaamheid, mompelde hij, het gelaat neergebogen:

„Helaas! alles leeft.” —

Hij nam eenige der menschelijke vormen aan zijn voeten nauwkeuriger waar; toen, niet langer in staat de waarheid rustig onder de oogen te zien, verloren zijn blikken zich in de menigte.

„Allen zijn alleen... Hoe is dat mogelijk? Men begrijpt niet al het ongeluk.” —

Ontsteld, nu hij zag, dat Jacques zich in zijn verlatenheid van hem afkeerde, waagde Maximilien:

„Wij zullen samen blijven.” —

Jacques keek hem langen tijd aan, alsof zijn oogen rust vonden in die van den ander.

„O Max!” sprak Jacques, „zonder jou zou ik de dingen niet begrepen hebben, zooals ik ze begrijp, zooals ik ze leer begrijpen. O! ik zal je nooit vergeten.” —

En zij glimlachten beiden en het was als zeiden zij elkander vaarwel. —

\* \* \*

Den volgenden avond ging hij naar Jacques toe, zooals hij elken dag deed. Terwijl hij de trap opging en naar boven keek, zag hij Jacques op het portaal hem opwachten; in de sombere omgeving stond hij tegen de trapeuning aan.

Zij gingen de kamer binnen en gaven elkaar de hand. Sedert zij van elkaar weggedwaald waren, hadden zij de gewoonte aangenomen, elkander bij de hand te houden.

Zij gingen naast elkaar op het bed zitten. Het gelaat van Jacques had een onbestemde uitdrukking en wendde zich af. Zijn oogen, die eenmaal gansch vervuld waren geweest van Maximilien, borgen een bekende en toch onbekende droefenis.

Jacques, die eenmaal van hem was, leeft en ademt

nu en is schrikbarend veranderd. Hij blikte van hem weg en de glans van broederlijkheid om hem heen is dof geworden. Hij blikte van zijn broeder weg. Zijn gelaat is vervuld van een ander leven, is voor zijn broeder vervuld van dood.

Maximilien verbrak de doodelijke stilte.

„Spreek tot mij”, zeide hij op een toon vol teederheid.

„Je kunt je niet voorstellen”, zeide Jacques, „hoezeer ik haar liefheb. Het is één van de dingen, die mij treurig stemmen, dat het onmogelijk voor mij is, me tegenover jou uittespreken, tegenover jou, die mij misschien zoudt begrijpen!

Toen ik gisteren hier terugkwam, vond ik de kamer koud en lichtloos. Ik rilde als een zieke. En plotseling dachten mijn verstarde oogen haar te zien in een nevel tegen het venster aan. Zij dook op uit een soort van mist, op de plek waar zij gewoonlijk naar mij staat te luisteren. Zij was in het zwart gekleed en niet dan flauw verlicht; zij boog iets naar voren, haar handen waren bleekgroen, haar hals scheen geheimzinnig als paariemoer en ik wist niet, of het haar gelaat was of dat van Verna. En ik strekte de handen naar haar uit.” —

Toen Maximilien later zoo ver van zich afzag, zoo vreemd, — wie vreemd zag, zag onbegrijpelijk en iets als vijandig — herinnerde hij zich de tijden, want in zij als twee vreemde vanden na het water gekomen door de waarden te zeggen en hij dacht:

Als hij opdenkw mijn vriend een vriend!

En hij wilde trecken, met Jacques in de ideën en in de dingen iets te maken, het was om hem te zien en zoet om te zeggen.

Maar Jacques verzette zich in de vreten, kuppigheit, ondoordringbaren tegenstand.

„Ik wil gelooven! gelooven in iets anders als in mijzelf. Waaraan geloof ik eigenlijk?”

Hij richtte zich op als een gewonde, die worstelt tegen de kwellingen van zijn wonde. —

„Onze denkbeelden, helaas onze denkbeelden! Dat is onbestemd, dat is eindeloos, dat is niets! Ik zou op iets willen steunen. Dat heb ik nodig. Ik heb er behoefte aan, andere woorden te hooren als de onze.” —

En Maximilien, die de kracht miste, om zich te verzetten en nog geen woorden vond om te antwoorden, herinnerde zich, hoe abt Ursleur tot hem gezegd had:

„U zult naar mij toekomen, wanneer u nog maar een enkel woord behoeft te hooren om te gelooven.”

Hij herhaalde deze woorden tot Jacques en vroeg: „Wil je, dat wij naar hem toegaan?”

En terwijl hij dat voorstel deed, en Jacques het aannam met droeven blik, voelde hij in zich iets trillen als verwachting, doch hij wist niet, — zoozeer is de smart als een schipbreuk voor hem, die haar aanziet — of deze verwachting die van Jacques was of de zijne...

Zij stonden op. Op den drempel keken zij elkander zwijgend aan.

„O, vriend!” zeide Jacques.

Zij vielen in elkanders armen, zij omhelsden elkander, tot één geworden als twee schimmen, zij schenen broeders tot in hun diepste wezen en toch waren zij voor altijd van elkander afgescheurd...

Want de waarheid is niet van de aarde...

## HOOFDSTUK XV.



reede lanen voerden hen langzaam buiten de stad. Van alle kanten vielen de schaduwen neer, als was de smart een schaduw.

De straten waren vol voorbijgangers, die zich haastten, in hun eigen gedachten verzonken. Het is het uur, waarop iedereen, vermoeid en bevrijd van den dag, alleen is en aan zichzelf denkt en zijn droom van geluk ondergaat. Overal hervonden zij hun eigen spookbeeld. Achter de ruiten der herbergen zagen zij verwarde groepen, die versmachtten van verlangen naar het onmogelijke.

Het werd nog donkerder. Zij gingen dicht naast elkander loopen. Maar de vallende nacht hulde hen in hunne twee eenzaamheden. De voorbijgangers werden zeldzamer, lieten hen alleen, stierven weg.

Zij zwegen, zij vonden geen woorden meer. Zij wilden woorden hooren.

Op de afgelegen plekken, waar zij doorkwamen, niemand, niets. Tuinomheiningen, die door armoede een eind open stonden, armelijk gesloten huizen. Daar is de Seine; als twee schimmen loopen zij naast de boomstroken langs den oever. Aan de overzijde van de langzaam stroomende rivier, sucht zich een oneindige rij van huizen uit, de voorzijde, die men de ondergaande zon is gekoerd, blauw verlicht. In het west wind, er is niets.

" " "

Een al zwaardere vermoeidheid stremt hun loop. Zij vergeten waar zij heen wilden gaan. Waarom zouden zij er heengaan? Ontredderd blijven zij stilstaan.

Maar zij hooren het geluid van voetstappen langs den oever en zien voor hen uit iets bewegen op den halfduisteren weg.

Daar is iemand... Iemand is dáár als nachtduister in den avond...

Iemand, die leeft; iemand, die denkt en die begrijpt! Iemand, die spreken zal wellicht.

Zoo arm voelen zij zich, dat zij van dien toevalligen voorbijganger alles verwachten, wat een onbekende kan doen verwachten aan liefdegaven. Zij hooren fluis- teren... Zijn het twee menschen, die spreken? Neen, het is een enkele voorbijganger, die een liedje neuriet. Dat liedje, dat tot hen overkomt, wekt hen het eerst. De man komt nader, hij duikt op uit de verte en uit het duister... O, hij maakt belachelijke geba- ren in de loomheid van den avond, terwijl hij een geesteloos liedje neuriet. Hij struikelt, hij lacht. Hij is dronken, hij lacht, hij is gek!...

En als hij voorbij is, rakelings langs hen heen zon- der hen zelfs te zien, blijven zij onbewegelijk staan, eenzamer dan tevoren, want een oogenblik hadden zij de fata morgana gezien van een waarachtige men- schenziel.

„Wij zijn er bijna”, zeide Maximilien, „zie maar.” —

Aan den zoom van een akker brandde een lichtje. Daar was het huis, dat zij zochten. Misschien was dat alles, wat zij zochten.

\* \* \*

Abt Ursleur woonde tusschen twee gemeenten in een klein huisje vlak bij den weg. Hij oefende geen priesterambt uit. Hij bracht zijn leven door met het betrachten van liefdadigheid. Men zag hem niet an- ders, dan wanneer hij een aalmoes noodig had voor anderen of men zag hem voorbijgaan. Men wist niets

van hem. Zijn gelaat was verlegen, gewoon, grof, zijn gedachteleven gesloten en verborgen voor hen, die hem omringden, als het gedachteleven van een hond.

Zij kenden zijn huisje, dat alleen en propertjes oprees tusschen de wijde akkers en den verren weg als tusschen den tijd en de ruimte, en dat in den avond de armen tot zich riep door het licht van zijn venster en door de schaduw van zijn even geopende deur.

Aan die deur klopten zij, armer dan de armsten. Zij ging wijd open alleen door den druk van hun vingers. De priester is daar binnen gansch alleen. Hij staat in de gang op den drempel van een verlicht vertrek. Met een siddering van triomf herkent hij hen, reikt hun de hand, voert hen binnen in de kamer, waarvan het licht naar buiten uitstraalt, het licht, waarheen alle bedelaars zich sleepen in den nacht. Hij ziet in hunne sombere, teleurgestelde, moede gezichten. En meent, dat er een rouw over hen is gekomen. Hij vraagt: „Wat scheelt er aan?”

Hij staat rechtop tegen den muur, omhuld door de duisternis als door een soutane en neemt zijn bezoekers op. Zijn gelaat vangt alle licht op. Het is sterk, heftig, onbeschaamd, het voorhoofd recht en hard als een grafsteen.

Maar men moet een mensch niet beoordeelen naar zijn gelaat. Een gelaat is dikwijls een slecht gemaakt werkstuk, meer het merkteeken dan het beeld van een ziel. Uit een gelaat kan men niets besluiten, tenzij het van diepte spreekt.

„Wat scheelt er aan?”

„Wij zijn niet gelukkig”, sprak Jacques.

En zij schouwden in de oogen van den man, met de onzekerheid, waarmede een Christen opziet naar den hemel.

Zijn gezicht heeft een uitdrukking van medelijden aangenomen. Hij heeft begrepen, hoe zij alle vreugd missen, het ontroert hem, dat beteekent, dat hij het

eerst op arm-menschelijke wijze in zich opneemt. Dan geeft hij alle antwoord, dat hij weet.

„Om gelukkig te zijn, moet men gelooven in iets groots en eeuwigs, dat buiten ons bestaat. Geloofst u daaraan?”

Maximilien was zoo vol van verwachting, dat hij, als een onwetende naivelijk begon te onderzoeken, of hij geloofde in iets eeuwigs, dat buiten hem stond. Toen antwoordde hij:

„Neen!” —

„Dan beklaag ik u, want gij zijt verloren.” —

„Ja, wij zijn verloren”, zeide Jacques.

„Vast, onwrikbaar gelooven, dat is alles. Een plechtanker, om ons aan vast te grijpen in den schipbreuk van den tijd. Een plechtanker! Wanneer wij dat niet hebben, vallen wij van den éénen dag in den andere.” —

Maximilien zuchtte.

„Bestaat er buiten ons iets om in te gelooven?”

De priester keek hem aan, ontzet over deze godslastering, en als verblind door het goddelijke licht van alles wat hij vond tot antwoord. Toen zeide hij eenvoudig:

„Er is het Goede.

Ik spreek niet tot u over den Godsdienst, ik zeg alleen: er is het Goede.”

„Het Goede vermag niet ons te troosten over ons hart.” —

„Het troost toch”, sprak de priester. —

Daar er een stilte viel, zocht hij een woord om hun mede te geven. Maar men overtuigt niet met woorden. Alleen de waarheid zelve kan overtuigen en bijgevolg het vertrouwen. Van hart tot hart is de waarheid immer een begin van teederheid.

„Het Goede heeft mij getroost.” —

„Bent u gelukkig?” vroeg Jacques.

„Ja”, antwoordde hij in plechtige verzekerdheid, „ik ben gelukkig.” —

Gelukkig! Zij keken hem aan, huiverend en als vreemden, zooals men een valsche godheid aanziet.

Maar om hen niet van zich te verwijderen, sprak hij tot hen het eenvoudigste wat hij zeggen kon en het beste.

„Ik ook heb geleden. —

Ja, ik ben geweest als u, juist zoo in alle innigheid...

U kunt niet heviger lijden, dan ik geleden heb op een avond, die gelek op dezen avond.” —

En toen, zonder terughouding, zonder gekunstelde woorden, deelde hij hun de ontelbare smarten mede, die zijn ziel had ondergaan. En hij sprak met zooveel zachtheid, dat hij de anderen overtuigde van zijn ongeluk, als van een nieuw geloof. Het ongeluk van een ander, is dat niet immer als een nieuw geloof, zoo moeilijk om in te gelooven?

Tegen den naakten muur geleund, naast een leelijke kast, sprak hij en onthulde zijn leven. Hij sprak, lichtte de duisternis op van zijn verleden en van hemzelve, en terwijl hij zich zoo hulde in droefheid, werd hij als een lichtende engel.

Na zijn laatste belijdenis, waarin hij sprak van den nacht, toen de dood hem alles ontrukte en hem terugwierp in de verschrikkingen en de onverwinnelijke droefheid om alles wat niet meer was, zelfs de foltering, zelfs de schande; de nacht, waarin hij, ondanks hemzelve, zonder ophouden voortgejaagd van het groote verleden, op goed geluk zijn toevlucht had genomen tot een povere vervloeking van de geliefde doode, voegde hij er bij: „In dien nacht ben ik gekomen, waar wij nu zijn, aan den oever van de Seine. Het was in hetzelfde uur als nu, het was nu. Ik was zonder doel, zonder band. Ik ging tot dicht aan het water. Ik behoorde tot hen, die niet dan een zwakke beweging hebben te maken om den dood te vinden. Ik was even ongelukkig als u van avond kunt zijn.” —

\* \* \*

„Nu lijd ik niet meer, omdat ik, sinds ik hier woon, goed gedaan heb om mij heen. Liefdadigheid betrachten en rechtvaardigheid... In het begin valt het moeilijk... Men voelt zich links en onzeker als men buiten zichzelf treedt en gaat tot de anderen, maar het is van een verbijsterende wellust, als een muziekstuk, waarvan men houdt en dat men niet goed kent... Dan wordt het àl eenvoudiger en àl meer waar.

Waarom geluk en waarom eenvoud? Omdat dat werk ons in verbinding brengt met de eeuwige wet, ons één maakt met die Goddelijke wet. Zoo, dienend het Goede, zijn wij in al onze kleinheid groot.” —

Hij was naast hen gaan zitten, hij sprak innig, warm.

„Ik ben teruggekeerd in het huis, waar ik zooveel geschreid had. Het was juist onbewoond en terwijl ik op den uitgesleten, steenen drempel van het tuintje stond, waar zooveel voetstappen overheen waren gegaan, en zooveel dagen, die wegvloeiden naar de eeuwigheid, heb ik in mijzelf gezegd: „Ik heb niet vergeten.” Neen, die herinnering is gansch hetzelfde als mijn hart en de ziel van wat in herinnering tot ons komt, is even rijk als de ziel van wat van ons wegvluchtte. —

Ik heb dus niet vergeten en toch was ik gansch verustigd, gerustgesteld. Omdat ik, nu mijn leven die nieuwe richting had gekregen, de dingen beter begreep. Ik zag ze in hun onbewegelijke samenhang en dus in rust inplaats van ze te zien in hun persoonlijke sterfelijke détails... En ik heb er mijzelf op betrapt, vrienden, dat ik op aarde in broederlijk gevoel het spoor zocht der voetstappen van de mijnen en in vaderlijk gevoel dat van de anderen, van hen die ik nooit gezien heb en die ik nooit zien zal. Ik zeide tot mijzelf:

„Anderen zullen onze plaats innemen, waar zij beschenen worden door de vreugde, zooals wij in plaats zijn gekomen van anderen.”

Dit huis zal een tehuis zijn voor anderen en ik dacht aan heel de toekomst vol liefkoozingen, die een tehuis inhoudt, aan heel den keten van zorgen en teederheden, die er aan vast zit!... Dit huis zal ook sterven. Tenslotte verdwijnen de nesten zooals de vogels. Maar er zullen andere nesten zijn. En in mij droeg ik een zwaar geluk van eeuwige wedergeboorte. Het was alsof ik alle geluk van allen tegelijk in mij omdroeg.

Mijn egoïsme, tevoren altijd weer bezeerd, was veranderd in een wijd gevoel, dat altijd weer bevredigd werd door de waarheid. En dat alles was ten slotte een groote liefdesgeschiedenis: liefde der levenden en ook der dooden. De levenden zijn verbonden met de dooden, leven hun leven over en zetten het voort; de dooden zijn de levenden van de eeuwigheid.

Ziehier mijn anker in den levensstorm, ziehier mijn geloof, gehecht aan iets dan niet vergaat. Ziedaar mijn rust en mijn stilte: van mij, die toch evenals u, als elk mensch, niet meer ben dan een blad, een blad, voortgejaagd door den wind der waarheid.

Vervuld als ik ben van dat visioen der anderen, dat liefdadigheid heet, met den weerschijn der eeuwigheid als een glimlach op mijn gelaat, ben ik door niets te bezeeren. Rustig zie ik alles langs mij heengaan.

Een pad hier dichtbij, voert rechtuit naar de rivier. Dat loop ik af op elk uur van den dag. Ik zie het water voorbijstroomen en de dagen, die zonder ophouden met den stroom meegaan. Ik schouw en ik mompel als een dankgebed: De schepen, die waterdruppelen, de reizen, die rimpelingen, de steden, die oevers. En dikwijls, als ik neerzit in het vochtige gras, voel ik als een kwelling de koude, die meedoogenloos andere menschen teistert: dat bindt mij aan de anderen. Ik sidder zooals de menschheid siddert. Het is alsof ik de koude als een wijden mantel om mijn schouders hang." —

Hij zweeg. Zijn woorden wekten geen echo. Inplaats van te glimlachen en gelukkig te zijn, bleef Maximilien somber gestemd.

Terwijl de gedachten van den abt zich preciseerden en levendiger werden, was de heerlijke verwachting, die hij eerst had gevoeld bij het enkele woord: „hoop” vervlogen.

Hoe dikwijls had hij soortgelijke woorden reeds gehoord?

Dat gebod ons los te maken van onszelf, onszelf weg te cijferen, te verkrumelen!... Die man was een gehallucineerde, zoals allen, die tot hem gesproken hadden in het leven: hij wees het geluk aan buiten zichzelf, terwijl er buiten onszelf niets bestaat. Heel zijn gedragslijn, heel zijn levenshouding, steunden op het bestaan van iets, dat zijn verbeelding had geschapen. Hij meende een ideaal aan te raken en vast te grijpen, terwijl hij alleen zijn eigen droom van het ideale aanraakte, en in zijn hallucinatie bedreef hij liefdadigheid aan zichzelf.

En, ondanks zichzelf gedreven, de rust van dien man aan te randen, omdat de waarheid altijd moet zegevieren over de dwaling, sprak Maximilien langzaam:

„U gelooft in een illusie. U bent gelukkig... Maar wij... maar wij!...”

De priester, die zich overwinnaar dacht, fronste de wenkbrauwen; hij was verbaasd, eer hij toornig werd.

„U heeft te veel hoogmoed”, sprak hij op harden toon. „U weet niet. Opgesloten in de steden, strijdt u in de kwelling der muren, u hoort alleen uw eigen kreten, u verblindt u met uw eigen schim. U weet niet!”... Hij herhaalde dit woord, spottend bijna:

„U weet niet!”

Hij was verder van hen afgeschoven, nu stond hij op, kruiste de armen over elkaar:

„Als de waarheid niet woont in de Heilige wet van

het Goede, waar is zij dan?" vroeg hij, nog stralend in de glorie van wat hij gezegd had.

Maximilien antwoordde:

„Helaas, zij woont in onszelf!" —

En de stilte, die volgde, scheen te herhalen:

„Zij woont in onszelf."

\* \* \*

„In ons!" riep de priester uit. „Maar wij hebben niets in ons, dat meer werkelijk is dan de openbaring van het Goed en het Kwaad! Evenals u, meer nog dan u, zeg ik, dat wij de waarheid niet moeten zoeken in de verschijningsvormen der dingen, maar dat wij onszelve moeten doorgronden. Ik treed binnen in mijzelf en daar vind ik het geweten.

Het geweten is de grootste werkelijkheid in ons. Het is het sterkste van wat diep in ons is. Het is de grootste stem van onze stilte. Het geweten is het bewijs voor het zedelijk Goede, daarin trilt het onweersprekelijk.

De oprechtheid van den enkelen mensch is een apotheose van het Goede; en in waarheid, de mensch is er voor de menschen!"

Maximilien gaf een teeken van ontkenning.

„De mensch is tegen de menschen. Elke mensch kwetst andere menschen. En de grootheid van den enkeling bestrijdt en schokt niet alleen de werkelijkheid van anderen, maar wischt die zelfs uit. De mensch is tegen de menschen en het menschelijk geweten is niet oprecht!

En uw geluk, gegrondvest op de werkelijkheid van wat uw geweten u aanwijst, is niets als een bespotting van het geluk!" —

„Toch ben ik er gelukkig in."

„Ja", zeide Maximilien, „maar wij?"

In het voorhoofd van den priester groefde zich een rimpel en hij herhaalde met bitterheid in zijn stem:

„U weet niet."

En Jacques zag met angst, hoe Maximilien het geloof, dat een troost kon geweest zijn, terugstootte. Toen keek hij Ursleur aan en voelde een kwellend verlangen om te denken, dat diens glimlach van straks de waarheid tegenlachte...

En hij vroeg zich af, wat hij denken zou; want er zijn oogenblikken, waarin het genoeg is, te willen gelooven om te gelooven, ofschoon het geloof van elk wezen alleen te vergelijken is met het leven van datzelfde wezen.

Er werd aan de deur van het huis geklopt. Er kwam iemand binnen. Op den drempel van de kamer teekende zich een vorm af.

Het was een bedelaar.

De priester deed een kast open en nam er een stuk brood uit, dat hij den nieuw-aangekomene toereikte.

Toen hij zich weer tot de jonge mannen wendde, had dit enkele gebaar van geven zijn verstoordheid verdreven, zoozeer was hij trooster van nature en hij scheen de woorden, die zooeven gewisseld waren, vergeten te hebben. Op zijn gelaat was de onuitwischbare glimlach teruggekeerd, de glimlach van het graf.

De arme nam het brood aan en vroeg:

„Het is nacht, mag ik hier eten, om geen duisternis te eten?”

„Blijf, als ge wilt.” —

De priester ging weer bij Maximilien en Jacques zitten en zeide alleen tot hen, terwijl hij met een hoofdknik wees op den ongelukkige, die zat te eten in een hoek, waar het zwakke licht de vormen verdoezelde: „Het is één van de bedelaars, die hier dagelijks komen. Een beklagenswaardig schepsel. Een gevoelsmensch, een dwaas zonder wil. Van alle menschen, die ik ken, beklaag ik hem het meest.” —

Toen de man klaar was met eten, kwam hij van op zij naar de groep toe, bleef staan en stak de hand uit.

Hij was werkelijk ellendig om aan te zien, zoozeer

had de armoede zijn trekken doorgroefd, zijn gebaren vervaagd, zijn kleederen tot lompen verscheurd. Eén van zijn oogen was open zonder te zien, en rood als een gapende mond. Hij stond daar ietwat schuins op den grond als een vogelverschrikker en de wind van daarbuiten scheen nog zijn hand te doen beven als een verdord blad, die hand, gewend zich uit te strekken naar elk toeval, dat voorbijkwam.

Hij bekeek het geld, dat zij hem gegeven hadden en dat in zijn open hand lag. Hij scheen verbijsterd door de onverwachte aalmoes, hij beefde, schudde het hoofd en men zag zijn lipschelp bewegen in zijn modderige baard. Hij sprak rochelend: „Ik ben arm.” —

Hij was in waarheid zoo arm, dat dit woord hem aanduidde tusschen de menschen, alsof het een naam was.

„Ik ben arm.” —

Hij ging niet heen, terwijl hij zich naar hem owendden en hem beschouwden. Hij wilde te zoeken, wat op zijn woorden moest volgen, moede te doen, om zich te herinneren van zijn naam weer te vinden, die niet meer gevend was van het leven. Hij had lust te spreken, want hij wist van zijn zaligheid, weg te berge en rijkdom in te winnen. Daar hij vóór hem staan en wist, dat het was de vliegende smeekend en rijkdom, terwijl het vliegende vliegende zijn schouders bewoog en hij zijn vliegende vliegende wapens, tegen zijn rijkdom vliegende.

Hij had geen stuk, geen stuk op zijn vliegende, hij had niets. Hij had een vliegende, vliegende, vliegende rand ingekerkid en versierd was, dat het vliegende was een rivier. En op zijn gezicht vliegende in, dat vliegende masker van vullheid, dat de vliegende op vliegende doet gelijken als een volkstan.

Hij hernam:

„Ik ben altijd arm geweest.” —

Dit was het sombere telken van hemzelf. Maar hij had behoefte meer te zeggen. Hij had, dat hij

zich inspande, hij streed tegen de stilte, waarin de gedachte leeft.

Met een zucht, die zijn schouders omhoog trok, ging hij voort met sterker, klankrijker stem, terwijl het venster een bleeke schijn ving van den dageraad:

„Ik ben armer dan u denkt, heeren, die mij voorbijloopt.” —

Wat drong hem er toe, die dingen uittespreken, zijn ongelukkige, bloedende woorden te doen hooren? Verlangen, om beklaagd te worden, behoefte, aangehoord te worden of om een of andere wroeging te verdrijven? Zij wisten het niet, maar zij zouden het weten.

„Ik ben altijd arm geweest en ik heb altijd willen bezitten . . .

Arm aan alles, ziedaar mijn ziekte. O, wat ik niet had, hoezeer had ik dat noodig! Toen, toen, daar ik alles verlangde, wat niet van mij was, ben ik minder sterk geweest dan mijn verlangen, minder sterk dan mijn zelf. Ik heb mijzelf niet kunnen terughouden. Ik heb gestolen!”

De ongelukkige hief de armen op naar den hemel, langzaam — de rechterhand gesloten om de sous, die zij hem gegeven hadden — toen liet hij zijn armen terugvallen als ontpluimde vlerken en herhaalde met een stem, die aanzwol in kracht, alsof zij langzaam binnendrong in wat zijn eeuwige smart was:

„Ik heb gestolen, ik heb gestolen!” —

Jacques mompelde ontroerd:

„Hij vertelt zijn gansche geschiedenis, heel zijn levensgeheim aan den eerste den beste . . . Arme menschen, die hun ziel prostitueeren aan de voorbijgangers!” —

Abt Ursleur viel den bedelaar in de rede en vroeg op harden toon:

„Waarom heb je gestolen?” —

De ander sprak ontsteld, op minder vasten toon, maar toch oprecht, alsof hij gelijk had:

„Immers, omdat ik alles verlangde”...

„Dat kan ver gaan”, zeide Ursleur met een lach, die hij opzettelijk hard deed klinken.

„Ja, ver”, stemde de man toe.

Hij stokte, alsof hij zich vernietigd voelde, onbegrepen. Toen schoot plotseling een bijzonderheid op in zijn herinnering:

„De eerste keer was het — ik was nog klein — een brood uit een winkelraam. Ik had het niet noodig, ik had thuis brood, omdat ik ouders had, ik herinner mij 's-avonds op een bank, in de deur van de hut... mijn vader bezweet van het werk... mijn moeder, die zong... en later om het vuur gestalten, rood gekleurd door den gloed... Waarom deed ik het toen? Het was niet om het brood, het was om mijzelf” —

En terwijl hij dit zeide, was hij treurig, in zulk een groote droefheid, dat zij deze nog niet geheel begrepen.

„Het was niet om de dingen, het was om mijzelf, om mij, die alles verlangde. Alles! Begrijpt u?... Ik zeide tot mijzelf: Je bent dwaas. Als je later toch weer andere dingen wilt hebben, is het de moeite niet waard. O! je hebt geen kracht, om te weerstaan. De dingen, die je niet hebt, stralen een licht uit, dat je dwingt. En mijn handen gehoorzaamden mij als beesten. En als elke diefstal een verlangen uit mijn hart scheurde, kwam een ander verlangen ervoor in de plaats. U ziet wel, dat het kwam, doordat ik zoo gevormd was, door de inrichting van mijn zelf: noodlot, voorbestemming, ik!”

Alle drie waren onder den indruk geraakt van die klacht, primitief en duister, uitgestooten door dien man, die zichzelf niet had kunnen beletten, kwaad te doen en zichzelf niet kon beletten, het uit te schreeuwen. — Doch Ursleur had zich tot Maximilien gewend.

„U heeft het gehoord! Ziehier waar men toe komt, wanneer men niet wordt teruggehouden door den heiligen eerbied voor een hoogere macht. Men is alleen

met zijn lage zelf en men doet kwaad. Zie hem aan, het wezen, dat door niets beteugeld wordt, dat niet gelooft aan het Goede, hij, die in waarheid alleen is! Een voorwerp van ontreddeering en lijden..."

En triomfantelijk, nu hij meende, het levende bewijs voor zich te hebben:

„Luister! Verhalen van zeevarenden vertellen, dat er op zee schepen zijn, die heel alleen rondrijven, maar dan ook gansch alleen, naakt, zonder masten, zonder equipage, zonder reisdoel. Zij varen voort, verlaten en onttakeld, zonder te zinken, als gekluisterd aan de lucht, buiten de gewone vaarroutes, waar zij zelf heendrijven, een klip voor andere klippen en voor andere schepen, alleen, alleen..."

Zijn stem verhief zich, werd rustiger en herhaalde triomfantelijk hetzelfde:

„En deze man werd één dezer levende klippen. Zie, hoe hij gebroken werd en hoe wij gehoorzamen moeten aan de groote geboden, die zich richten tot alle menschen tegelijk en hoe ons hart het begin is van het kwaad.”

„Ja”, sprak Maximilien, „dat is waar... Omdat de mensch tegen de menschen is...”

Bij elk gebaar bezeert hij de menschen, zeg ik u. Want om gelukkig te zijn, verlangt hij naar wat hij niet heeft en als hij het heeft, verlangt hij naar iets anders, omdat hij verlangt naar wat hij niet heeft. Naar iets anders dan wat hij heeft: dus verlangt hij in anderen, dus vindt hij zijn vreugd in anderen. Nemen, dat is de menschelijke zegepraal; stelen de wellustige manier van bezitten! En allen zijn wij zoo en uzelf, u waart zoo... Als u goed nadacht over wat u gedaan hebt en ondervonden, als u wist! Bent u ooit gelukkig geweest, rustig, normaal en eerlijk gelukkig? Neen, tragisch gelukkig — De hoop zelf is niets anders als een diefstal aan de toekomst en het berouw wil diefstal plegen aan het verleden. Overal strekt de menschheid de hand uit als een bedelaar, als een dief... O,

die man gelijkt op de diepte der menscheit en terwijl men naar hem luistert, komt men tot erkenning!"

\* \* \*

De bedelaar was eerst bang geweest voor de woorden van Ursleur; wantrouwend en bevend had hij zich teruggetrokken in de schaduw. Zijn oogen hadden een strakke uitdrukking aangenomen, zijn ziel school weg diep in hem.

Daarna had hij begeerig geluisterd naar het antwoord van Maximilien. In zijn brein scheen het licht te worden... En de bekentenis, die hij in onstuimige woorden er uit wilde gooien, bracht hij naar buiten in een teedere droefheid, gewekt door een heilige herinnering.

„Louisa!" sprak hij. „Louisa, het groote in mijn leven, haar heb ik gestolen."

„Op een avond, toen alles goudbruin overglansd was, zag ik haar bij een muurtje, overgroeid door een laurierstruik, zij leunde op haar elboog. Zonder geluid te maken heb ik mij verborgen, terwijl alles aan mij beefde en ik heb de zoetheit, haar zoo lang en van zoo dichtbij te aanschouwen, die mij niet toekwam, gestolen. O, wat een buitengewoon ding haar te aanschouwen, te raken aan het licht om haar heen. Er was een kruisweg, waar ik haar bijna elken avond voorbij zag komen. Op dat kruispunt waren een boerderij, een noteboom en een kruisbeeld. Hoe diep was het huis, hoe gevoelig de boom, hoe goed uitgevoerd het kruis... Hoeveel malen ging zij daar voorbij, voorbij in den avond, haar hals met gouden schijn overtogen, als het brood, dat men ziet liggen. Hoeveel malen, als ik ver achter haar wankelend opstond, beide handen saamgeklemd op mijn borst, droeg ik diep in mij haar beeld mee, dat heerlijke kleinood...

En toen zij mij eindelijk opmerkte, toen het niet langer haar oogen waren, die ik zag, doch haar stille

ken! Toen die blikken, die alles konden aanschouwen op aarde en in den hemel, mij aanzagen, mij!...

En toen, en toen, ... toen ik haar adem durfde naderen ... en toen mijn mond tot haar sprak! Nooit was eenige diefstal, door mij bedreven, zoo vol van huivering.

Welk een waagstuk, dat de dreiging opriep van een ontzaglijke straf! Maar zij vulde mijn hart ... En tuschen alle menschen lachte zij mij toe; zij lachte mij toe met een glimlach, die vol was van licht, waarvan anderen de beteekenis niet begrepen. Zij talmde of verhaastte haar tred om 's-avonds naast mij te zijn op den terugweg. Zij sprak ... O kind, als ik naar je luisterde, als ik je woorden overdacht! ... En toen zijn de groote momenten gekomen, de wijde droomen tegelijk verwacht en niet verwacht, zijn gekomen op de aarde ... O, toen je toestond dat ik je aanraakte ... Toen ik je ziel gezien heb in haar naaktheid! O, diefstal, diefstal! ik heb je ontstolen aan allen. Ik heb je ontstolen aan jezelf, de eenige, die je kende ... Ik heb je ontstolen aan je ouders, de eenigen, die in langdurige teederheid verdienden, je hart te bezitten en die het gewonnen hadden, ik heb je ontstolen aan anderen, die je evenzeer begeerden als ik ...

Ja, de onzegbare wellust, die ik vond in jou, met een greep heb ik ze ontstolen aan heel het menschelijk geslacht! .. U ziet wel, dat men niet leeft dan om te stelen en dat de liefde de diefstal zelve is."

„Ja”, sprak één van de drie mannen. —

En elk van hen sidderde, zoo waar voelde hij het voor zichzelf en elk van hen, zonder zich nog te verdiepen in de liefdesgeschiedenis, door een ander al te plotseling in woorden gebracht, overpeinsde in zijn eigen hart, dat dit alles waarheid was.

\* \* \*

„Ik had geen verlangen meer om te stelen”, ging de arme voort, „omdat ik haar bezat. Ik dacht er al-

leen aan, in Louisa nieuwe goedheid te zoeken en nieuwe vreugden; dicht bij haar te zijn, gek van hartstocht of gebroken van liefdesverlangen, terwijl mijn innerlijk als wedergeboren werd.

Door de nieuwe liefde voelde ik niets meer van de oude. Ik keerde mij af van mijn ouders. Niets van het vroegere, niets. Het nieuwe doodt al wat het aanraakt. O, het nieuwe is vergiftigd. Zelfs Jacquinot, die ik zoo liefhad, bezat ik niet langer. Dat was mijn broeder. Hij was lief om te zien met zijn blauwe oogen, die deden denken aan bloemen in het water. Als hij met mij op het veld werkte, riep ik hem dikwijls en liet hem met zijn lieve oogen naar mij kijken, terwijl ik werkte... Nu is mijn liefde voor hem dood en als hij vóór mij stond, zou ik hem niet meer kunnen zien.

En dan... en dan... mijn liefde voor Louisa is eveneens dood.

Wij begonnen elkander minder lief te hebben; u begrijpt, dat deed pijn, omdat wij al het mogelijke samen gehad hadden. En beiden zijn wij begonnen voor ons uit te zien en om ons heen. Maar om ons heen was niets wat wij beiden nemen konden of stelen. Als een noodlot voelden wij onze liefde vervagen, zooals wij in de avonduren den dag zien vervagen voor onze blikken. Wat wij ook deden, altijd weer, het was niet meer als de eerste maal. De eerste maal week verder en verder van ons weg, verjoeg ons als een engel met vlammend zwaard! En de ramp voltrok zich, wij hadden elkander niet meer lief.

O! O!" klaagde de man, en sloeg zijn beide handen als een spin voor zijn gelaat. Men zag zijn vingers blinken en vochtig worden, alsof zijn gelaat of zijn handen bloedden.

„Ik was zoo somber, dat de menschen in onze streek dachten, dat wij een kind hadden gehad en het gedood hadden en dat Jaquinot mij op een avond vroeg wat mij deerde. —

Ik heb het hem gezegd, ik heb het hem gezegd, dat zij en ik elkander een beetje wilden liefhebben. Hij begreep het niet, maar hij begon om Louisa heen te draaien... De vreemde verwachting, de lust om te zien, te grijpen en te stelen, stond in hem op.

En ik heb gezien, hoe zij allengs elkander naderden, hoe zij elkander liefkregen. En toen begon ik van dag tot dag Louisa weer lief te hebben. Zij zou zich geven, zij had zich misschien al gegeven aan een ander en ik wilde haar omdat zij niet meer van mij was, en mijn verlangen herleefde, alsof het nog nooit bestaan had... Maar zij, zij had Jacquinet meer lief, omdat hij een vreemde voor haar was. Ik dreigde hen. Eens ben ik langs hen heen gegaan en verraste hunne gezichten, die elkander toelachten, omdat zij mij gezien hadden of omdat zij elkander zagen! Ik bespiedde hen. Eindelijk heb ik hen overvallen. Ik kwam de kamer binnen en zag hen in hunne omhelzing, zoo in vervoering, zoo begeerig hun genot uittelevan, dat zij zelfs, nadat zij mij gezien hadden, een oogenblik voortgingen. Toen greep ik in mijn handen het eerste wat ik vond, een stoel en sloeg daarmee op hen los, op hen beiden, op hun liefde, op hun genot, dat zij mij hadden ontstolen. Hij vluchtte, zij bleef liggen als een onbewegelijke massa. En ik sloeg op haar in, ik vernielde haar genot van zoeven, ik vernielde mijn lijden van zoeven. Eindelijk nam ik haar gansch en voor goed, mèt haar hart. Haar leven was ten laatste werkelijk door mijn handen gegaan. Ik maakte den diefstal volkomen: een ademtocht. En naast het bed, dat purper werd gekleurd door haar bloed, sloeg ik op haar in met al de geweldige kracht van mijn hart." —

„Ellendeling!” schold Abt Ursleur.

Alle drie hebben zich afgekeerd van het vreeselijke wezen, dat zoo gesproken heeft in een waanzinnig verlangen te biechten. En toch, sterker dan het instinct, dat hen noopt zich aftewenden van hem, staat

in hen op een soort van religieus begrip, dat zij dien dag hadden over de dingen van geluk. En dit belet hen, dat wezen te vervloeken; ondanks alles hebben zij tusschen hem en henzelve een diep-bloedende gelijkens gezien.

Er staat daar vóór hen een spook van iets, dat van henzelf is. Jacques zegt ontzet:

„Hij is gek geworden, doordat hij op zijn hart geleeleek.”

„Ik ben gestraft”, spreekt de man met zachte, reutelende stem.

„Ik heb geleden, omdat ik niets meer bezat. Heel die misdaad is in smart veranderd. Nadat ik haar geheel genomen had, nadat ik haar gedood had, zou ik haar gansch en al levend willen bezitten en dit verlangen is tot een wilde hartstocht geworden. Ik ging drinken. Ik bedronk mij om te vergeten en dan droomde ik elk oogenblik den goddelijken droom, dat zij er was, levend... En altijd weer, als ik tot mijzelf kwam, huiverde ik voor haar graf. Zij is dood, o, zij is dood, zij heeft geen oogen meer. En ik zeide tot mijzelf, dat ik verkeerd had gedaan; ik had hem moeten dooden en haar sparen; en ik dronk om mij te verbeelden, dat het zoo gebeurd was, dat ik hem had verpletterd en dat het zijn bloed was, dat ik dronk. Ik ben gevangen genomen en veroordeeld. Ik droeg in mij een groot gevoel van afschuwelijke genoegdoening, afschuwelijk maar rechtvaardig; dat leefde in mij, maar ik vond geen woorden en ik stamelde de woorden van alle beschuldigden, die men voor de menschen sleept —

Zoo heb ik geleefd, doorknaagd van dat geweldige verlangen naar het verleden, voortvallend van den eenen dag naar den andere, als van den eenen afgrond in den andere, een dief, verstooten in de eeuwigheid, een dief van de eeuwigheid.” —

Terstond ging hij weer voort, heftig, dreigend:

„Mijn schuld? Het is mijn schuld, wilt u mij toe-

roepen, nietwaar? alsof het een antwoord ware. Neen, het is mijn schuld niet!"

Hij schreeuwde:

„Het is misdaad te zeggen, dat het mijn schuld is! Ik heb een groot ding van liefde en geluk willen doen. Het is mij niet gelukt, maar dat komt, omdat het geluk zoo wreed is. Ik ben niets als een man, die zijn lot heeft willen vastgrijpen en met eigen handen zijn geluk maken!"

Hij zweeg met een gegrom als van een leeuw. Abt Ursleur, die bleek was geworden, mompelde in ontzetting:

„Het hart, het menschelijke hart! begeerte, hartstocht! Vrienden, de man, die ge voor u ziet, dat is het hart in zijn verschrikking."

Maximilien sprak: „Hij was het beest van de waarheid." —

De priester keek hem aan, als vroeg hij hem rekening van de schandelijke bekentenis, die nog in hunne ooren naklonk; de jonge man voegde er bij:

„Zoo straks hebben wij niet gezocht naar de wet van de maatschappelijke conventies. Wij hebben gezocht diep in onszelf, daar waar de droefheid woont, daar waar het geluk zou wonen, de waarheid zelve. En de waarheid, dat is de bloeddorst van ons hart en de waarheid, zij is daar! Heel de straf, die over zijn hoofd is gekomen, en de ellende en de gruwel, doen de waarheid niet verwrikken van haar plaats en laten haar oneindig en zuiver. Men kan in de maatschappij niet leven volgens de waarheid, dat is alles." —

„Spitsvondigheden, leugens, leugens!" sprak de priester. „De waarheid, de waarheid... Wat betekent ten slotte de waarheid voor mij? Het is een woord. Niet de waarheid hebben wij noodig, maar het Goede en het Geluk. De waarheid... ik wil haar niet. Ik wil haar niet, ik ontken haar bestaan. Heel de rust der menschheid is gebaseerd op de deugd van hen, die zich geven aan anderen, inplaats van te willen

nemen van anderen. Die deugd moet heerschen, dat moet!"

„Dat moet! Welke waarde kan die kreet, die tegelijk blind en doof is, hebben, voor hem die denkt? Het moet? Hij, die er in gelooft omdat het hem wordt toegeschreeuwd, verandert in een ding.”

De priester herhaalde gansch onwrikbaar:

„Wij moeten het Goede betrachten, wij moeten er in gelooven.” —

„Wij moeten het misschien betrachten”, zeide Maximilien.

„Maar er in gelooven, neen! —

\* \* \*

Ja, wij moeten ons regelen naar dat bevel, maar dat bevel is niet waar. Wij moeten een leugen leven. Zooals men den schijn der dingen toelaat in het dagelijksche leven, zoo moeten wij den schijn belijden, van wat de maatschappelijke harmonie aan gekunstelde beginselen heeft. Dat is het gevolg van de geweldige tegenspraak, die er bestaat tusschen één mensch en de menschen. O, verbeeld u niet, dat ik nimmer gedacht heb aan wat er voor bedroevends en verschrikkelijks is in het lot van dat wezen, het wezen zelf der menschelijke wezens: het moet zwijgen, terwijl het geheel woord is, het moet klein zijn, het moet zich terugtrekken en zich verbergen. Helaas! Helaas! het meerendeel der levenden laat in het rijk van het uiterlijke leven een te oppervlakkige tegenwaarheid toe en de pracht onzer hartstochten en verlangens is gedwongen zich op te offeren, zich te dooden tegenover die maatschappelijke tegenwaarheid. De mensch, die de wereld omsluit binnen zijn hart en zijn gedachten, is in de schijnvorm der menschen niet anders als de schijnvorm van een schim.

Laat ons nogmaals met eigen handen onszelf arm maken en laat ons verpletteren, leiden en richten, ofschoon er geen koningen zijn en geen rechters. En ofschoon geen enkele straf verdiend kan zijn.

Diep in ons waakt en straalt ons lichtende zelf en overal voelt men het: droeve vreugde grooter dan alle smarten, verschrikkelijke troost...

Soms ontdekt men het bij anderen. Het is mij vaak voorgekomen, alsof een arme, de meest vervloekte op de aarde, die in den avond moeizaam het enge trapje opklimt naar den lichtschijs van het hoogste dakvenster, zich moet verbeelden, dat hij opklimt naar den hemel, dat hij opklimt temidden van alles en dat hij zich verbijsterd, ontzet afvraagt of het mogelijk is, dat de mensch alleen maar een mensch is. O, ik weet, dat het zegepralende licht, dat soms opvlamt in de zwarte diamanten van de diepst gezonken armoede zelfs het lichtende gebaar der liefdadigheid te niet doet." —

\* \* \*

De bedelaar hief het hoofd op, leende het oor aan die woorden, gemerkt door een groote ontroering. Zij wekten in hem een droom, een droom.

„O, ja, de zegepraal”, mompelde hij. „Ik herinner mij, ik herinner mij...”

En in zijn mond van verworpeling werd dit woord tot een machtige kreet van bevestiging en van verlangen tevens. Dat vervloekte wezen zeide „zegepraal”, zooals men „God” zegt.

„O, ik weet niet, ik, die niets weet, of er ergens een soort van waarachtige Rechtvaardigheid woont, die mij haat. Wat ik weet, is, dat ik naar den diefstal werd toegestooten met al de kracht van het duister diep in mij en van het licht mijner gedachten. Als ik gedaan heb wat ik deed, dan vond het zijn oorzaak in de armoede zelf van de duisternis, en in den hemel op aarde.

Ik weet niets, ik weet niets, maar het is zoet, altijd voort te gaan, voort te gaan zonder naar iets te luisteren, te groeien, te stijgen, het licht te hebben, alleen te zijn in den morgen als in den avond. Dan heeft

men de grootste vreugde, die men hebben kan, de vreugde van te leven en als men lijdt, dan is het in die vreugde. —

O, het is zoet en het is schoon om groot te zijn. Het bewijs is, dat men mij gezien heeft op een avond in volle groote waarheid en dat men mij sidderend heeft bewonderd.

Ik herinner mij, ik herinner mij...

Het was de avond van den dag, waarop ik Louisa gedood had, het was mijn groote avond. Ik liep op den weg, want ik had mij ten laatste los gemaakt van het schouwspel, dat zij bood, ik liep waar het toeval mij voerde, als een havelooze, want door al die dingen werkte ik al sinds lang niet meer. Opgewonden, rood als haar verwonde gelaat en nog met het zoete besef dat ik haar voor altijd bezat, dat ik haar in mij had voor eeuwig, voor mijn liefde, mijn liefde...

Ik kwam in Parijs... Een feestdag, waarop ieder vermomming droeg...

Men zag gemaskerde gezichten tusschen de gezichten der nieuwsgierigen, en verkleeden dwaalden door de menigte als schitterende strepen. Het was zoel weer, de menigte was vroolijk, lachte, zong, glimlachte. In den avond en toen in den nacht werden de straten al voller van licht.

Voor de deur van één der rijkste huizen — ik had de mooiste straten genomen — stond een troep menschen op elkaar getast om de prachtig gekleede gasten te zien binnengaan. Een oneindige rij van rijtuigen begon aan te rijden. En toen, weet u niet wat ik gedaan heb?

Ik, haveloos, vuil en dronken van mijn misdaad, ben dat verlichte huis binnengegaan tusschen de vermomde gasten en men hield mij voor één der hunnen.

Ik klom de roodbekleede trap op... Tapijten, zacht als mos, spiegels, helder als de dageraad in het veld. Ik duwde de deuren vóór mij open en kwam een groot salon binnen, vol groepen menschen, daar stond ik

met mijn zegepralend gelaat, met mijn handen blauw als bloemen en de bloeddruppels, die als bloemblaaderen op mij lagen.

Daar stond ik en plotseling kwam om mij heen een groote beweging van stilte. De verbijsterde gezichten spanden zich om mij beter te zien; toen hoorde ik om mij heen gemompel van bewondering, loftuitingen, applaus, al de teekenen van een bovennatuurlijke bewondering.

En allen vroegen zich fluisterend af, wie ik kon zijn.

Zij meenden mijn vermomming te bewonderen, zij bewonderden mijzelf. Zij beschouwden mij zonder de ontzaglijke waarheidshuivering te begrijpen, door mijn ontzettende daad in mij gewekt, zij zagen mijn hart nog geheel onthuld, zij zagen mijn ziel zonder eenige belemmering, zooals men den verren hemel ziet.

Ik was nog in de zegepraal van liefde en bezit en hierdoor werden zij verblind, het was de mensche-lijke waarheid, die mij onderscheidde als een stralenkrans zonder stralenkrans!

O, nooit heeft een koning meer waarachtige hulde ontvangen, nimmer heeft een heilige zoozeer de wandelaars der duisternis in verwondering gebracht, wanneer zij zagen, hoe zijn hoofd licht werd op den donkeren weg. En, waarlijk, dat was het hooge feest van mijn hart! —

En toen, zij beschouwden mij van dichtbij die menschen. En allengs begonnen zij mij te herkennen. Zij begrepen, dat ik niets gestolen had van wat ik bezat... Zij begrepen, dat ik uit de hel kwam. Als u hen gezien had! Hunne oogen werden grooter tegenover mijn grootheid. Enkelen stootten half verstikte krenten uit, anderen lachten met een bleeken laffen lach, terstond weer gebroken. Eén van hen stiet met werktuigelijk gebaar het venster open, alsof ik niet reeds genoeg naakte waarheidsruimte medebracht. Een

man ging staan en viel weer terug op zijn stoel; een vrouw, als koningin gekleed, borg vol ontzetting haar gelaat in hare handen; een andere, een fee, trachtte te lachen, maar kon niet...

„Ziedaar wat het voor die menschen was, het groote zuivere beeld van huns gelijken in een visioen te zien. O, ja, die huiver om mij heen was het verheven feest van mijn hart. En van dien dag af ben ik gevallen... vuil, donker, in de duisternis, in een rouw-wade van stof: de aarde, die reeds tegen mij opklimt!...”

Hij zweeg, omdat hij niets meer te zeggen had, hij bewoog zich niet meer, de trekken van zijn gezicht verstarpen, werden strak, onverbiddelijk, als iets dat geschreven is. Daarna verdween hij. —

Toen verhief Maximilien zijn stem en sprak ernstig en niemand waagde het, hem tegen te spreken.

„Het geweten is niets naast ons hart. De adem van ons innerlijk blaast het weg... En daar Goed en Kwaad geen ander bewijs hebben als het geweten, zeg ik dat er in de waarheid noch Goed, noch Kwaad bestaat. Wanneer het geweten bewijs was voor het Goede, zou het dat voor iedereen bewijzen, zou het dit bewijzen voor dezen man en voor mij.” —

„Voor mij is het bewijs”, sprak de priester.

„Neen”, antwoordde Maximilien. „U gelooft alleen aan het Goede, omdat u het liefheeft. —

Ik ontken niet uw hart en de genegenheden, waarvoor het opengaat. Ik ontken niet, dat men, door een soort van overstroming, van springtij van het hart, er toe komen kan, anderen lief te hebben, de menschheid lief te hebben, en de verschillende geslachten en de levenden en de dooden. Ik ontken, dat dit iets anders zou zijn, als één der heerlijke toevalligheden in onze genegenheden. Ik ontken, dat het een heilige, mysterieuse noodzakelijkheid is, ons opgelegd door iets, dat buiten onszelf is. Ik ontken de macht en de

absolute autoriteit van den kreet van onmacht en ellende, die tot een soort van afgod is geworden: „Het moet!” Ik ontken, dat ik gelukkig kan zijn door uw geluk.” —

„Maar u merkt toch het bestaan van den plicht op, u zoudt niet ongehoorzaam durven zijn aan de rechtvaardigheid” ...

„Door een loome overeenkomst met de sociale orde, omdat mijn uiterlijke bestaan haakt naar uiterlijke rust, omdat ik vrees, de kracht van anderen tegen mij te wekken; maar deze gehoorzaamheid behoort niet, zeg ik u, tot de waarheid, en niet in deze diepte behooren geluk en ongeluk thuis... Recht, volstrekte goedheid, goedheid, recht en genade, idylle van het recht — dat alles is niets als een abstractie van een abstractie, of...”

„Of...?”

„Of een fragment van God.” —

„God!” kwam Jacques.

Het was de eerste maal, dat dit woord werd uitgesproken.

Na eenige aarzeling, als kostte het hem moeite, wat hij diep in zich borg aan zekerheid en vertrouwen, in het gesprek te mengen, sprak de priester:

„Ik wilde niet spreken over God, anders was ik daarmede begonnen en had daarna gezwegen. Maar waartoe zou het dienen? Men gelooft of men gelooft niet. Men wordt op dit geloof geworpen, schrikkelijk, toevallig, als een schipbreukeling op een wrak, temidden van de wijde zee.”

„Het bewijs voor het Goede ontgaat u en steunt op God. Het kan alleen bestaan in God, liefdadigheid en berusting zijn slechts de helft van een geloof. God zou de Liefdadigheid in persoon zijn, en het bestaan zelf van het recht. Heel de moraal, dat is de goddelijkheid zonder naam. U ziet, dat ik gelijk had door te zeggen, dat het geweten niet oprecht is:

het zegt, niets noodig te hebben en in werkelijkheid heeft het behoefte aan God. —

Wanneer God bestaat, bestaat het Goede en wij moeten ons eraan vastklemmen met alle geloof en alle kracht en u heeft gelijk.” —

Hij zweeg een oogenblik, toen sprak zijn eenvoudige mond:

„Maar God is niets als het verlangen en de behoefte aan God! En zeggen: God bestaat, is even dwaas als te zeggen: Wij moeten gelukkig zijn.” —

\* \* \*

Zij komen uit het huis naar buiten. De nacht is voorbij. Over het sombere landschap, nog rustend in het duister, gaat een droeve dageraad op. De hemel heeft iets van licht en de drie mannen, die uren lang met elkander gesproken hebben, beginnen elkander werkelijk te zien.

Zij gingen over de velden, waarvan de duisternis zich begon los te maken, waar elke bloem open ging en zij liepen met loome schreden, minder tengevolge van al de verlopen uren als tengevolge van al de woorden, door den één gesproken naar den ander en teruggevallen naar wie ze had gesproken.

Bij een kruisweg, waar drie wegen zich afteekenden, sprookjesachtig onzeker in het nog nevelige licht van den wordenden dag, bleef Abt Ursleur staan en stak hun de hand toe ten afscheid. Zijn gelaat was onbewogen en rustig, zooals toen zij bij hem kwamen.

„Wij zien elkaar”, sprak hij, „nog eens terug in het leven. — Op een avond zult u mij opnieuw komen opzoeken. Misschien zult u tot mij komen, zeker zult u tot mij komen, want ik geloof, dat allen zullen gelooven.” —

Zij gingen heen in den nacht, reeds overspreid door het licht der zon. En ondanks alles voelden zij de glorie, de heerlijkheid van de waarheid te hebben uitgeschreeuwd.

Zij keken elkaar aan en ofschoon zij niet de troost hadden gevonden waarvoor zij gekomen waren, vonden hunne blikken een schoonheid in die van den ander. Jacques zeide, met de wondere trillende stem, waarmede hij soms sprak:

„In het begin versmaadde ik je woorden, omdat het mij toescheen, dat zij de hoop doodden, doch later heb ik ze liefgehad en er in geloofd.” —

Hij scheen tot rust gekomen.

„De waarheid!” mompelde hij, peinzend. „Men zou zeggen, dat de geheele waarheid sterker is dan de smart!” ...

## HOOFDSTUK XVI.



Jacques ontving een brief, die verandering bracht in het uiterlijk der dingen.

Jeanne vroeg hem, weer bij haar te komen.

Wat was er gebeurd? Wat was er geweest in het mysterie der gevoelens of der gebeurtenissen, in het toevallige bestaan der menschelijke wezens? Wat het ook zij, deze brief zegde Jacques aan, dat zijn ellende ging veranderen in geluk.

Na zooveel nederlagen, na dien laatsten dag, daarginds doorgebracht, die dag zoo droevig en zoo beslissend, dat Jacques er nimmer alles van aan Maximilien had verteld — zocht Jeanne hem plotseling met hare oogen en lachte hem wonderlijk toe.

De brief, dien zij tezamen lazen, dien zij eerst langzamerhand begrepen, zooals men een onbekend handschrift ontcijfert, viel hun uit de handen en Jacques stond op, als werd hij opgeheven... En beklemd door een te groote vreugd, een nieuwe toekomst, scheen hij ver, ver weg, ongenaakbaar als het gehaatte beeld van het geluk.

Nooit was Maximilien zoo verlaten geweest. Jacques ging alleen. Maximilien zou in den middag naar hem toekomen.

In den tuin kwamen Jacques, *Mevrouw Roger* en Jeanne hem tezamen tegemoet, hunne gezichten ver-

eend in denzelfden glimlach. Zij ontvingen hem, zooals men een goede bekende ontvangt.

Jacques zeide: „Wij zijn verloofd.” —

Jeanne was ernstig, eenvoudig, een andere dan vroeger.

Dien dag sprak Jacques niet meer dan een enkele maal alleen met Maximilien. En terwijl hij met hem sprak, zwierven zijn blikken om zich heen, zochten Jeanne en wilden bij haar verwijlen... Hij vertelde niet aan Maximilien, wat de reden was van de wending, die de zaak genomen had. Dit zeide hij hem nooit. Dit was het eerste blijvende geheim tusschen hen.

Maximilien ging alleen weg, zooals hij gekomen was. Het waren zijn eerste schreden op den eeuwigen weg der verlatenheid.

Hij kwam Marguérite tegen, die op weg was naar Jeanne.

En zij keerde op hare schreden terug om met hem te loopen.

Zij waren gelukkig, naast elkander te gaan, al waren zij ook ver gescheiden van elkander... Men heeft er behoefte aan, zijn gedachten te verwerkelyken, in woorden te brengen, ze tot iets waars te maken. Weelde van zich uitspreken en schreien, weelde van zijn armoede te erkennen.

Hij sprak het eerst.

„U had gelijk met te zeggen: men kan nooit weten.” —

„O”, zuchtte zij, „toch geloofde ik niet aan dat woord en zelfs nu”, voegde zij er zacht bij, „geloof ik er niet aan.” —

Wat gingen haar de anderen aan. Zij dacht aan zichzelf. Zij keek hem aan.

„Heeft u verdriet?” vroeg zij.

„Mijn vriend gaat van mij weg, hij heeft mij niet meer lief.” —

„Waarom?” vroeg zij verbaasd... „Is het dan hetzelfde, zijn vrouw lief te hebben of zijn vriend?”

Een oogenblik voelde hij het verlangen, — want zij was dicht bij hem en mooi, want zij was levend — haar zijn gedachten zorgvuldig te verklaren, haar te zeggen, in welken belangrijken zin, in welke verheven zin, hij de gelijkheid en de tegenstelling tusschen alle genegenheden opvatte en hoe het hart, het hart is.

Maar hij was moe en vergenoegde zich met te zeggen:

„Het is niet hetzelfde... en toch, als hij weg is gegaan, is evengoed zijn bijzijn dood.”

Zij begreep hem niet. Zij herhaalde, blank, effen, onbevattelijk als een bloem:

„Het is niet hetzelfde.” —

Hij zweeg, ontmoedigd. Wanneer zij geen vrouw was geweest, wanneer zij niet om haar mond dien levensvollen glimlach had gehad, wanneer haar oogen niet de begeerte van haar vleesch hadden uitgezegd, zou hij verder gezwegen hebben. Maar terwille van dat zacht-levende in haar, verlangde hij meer met haar te spreken, zichzelf aan haar te toonen, te voelen, hoe zij zijn vertrouwelijkheid plukte.

Hij had haar niet lief. Nog minder was hij in staat, misbruik te maken van de voorkeur voor hem, die hij wist in haar hart, maar het was een vrouw, en een vrouw, al is het een heilige, of een voor altijd van hem gescheidene, is immer een liefkoozing voor een man.

En terwijl zij eenige schreden verder gingen, legde hij haar uit, hoe de waarachtige gevoelens in eenzelfde hart tegen elkaar ingaan, maar hoe men dat niet wil zien of erkennen en hoe men over die dingen een dichten sluier spreidt.

„Begrijpt u, het is alsof men bidt tot een afgod, die zich in nevel verliest.” —

„Hoe bedoelt u dat?” vroeg zij.

„Geduldig legde hij haar uit, hoe men niet mag

doordringen tot het diepste zijner gedachten, hoe men zijn hart niet mag zien en hoe men zich verbergt voor zichzelf.

En toen, bij deze woorden, huiverde zij, alsof zij het plotseling koud had.

„Wanneer men aan alles moest denken”, sprak zij, „zou men sterven van verdriet.” —

Zij sprak voort, ernstig met gebogen hoofd:

„En toch zou ik wel iets van dat leed willen lijden. Ik zou wijs willen zijn, in staat om dat alles te begrijpen. U bent gelukkig, omdat u begrijpt... Zij die begrijpen, zijn meer dan anderen.”

Zij weende bijna, zij scheen te schreien met een bleeken, zachten glimlach als een kind.

„Geen enkel menschelijk wezen is in waarheid meer dan een ander”, zeide hij, „want alleen de harten zijn *waar*. Wijs zijn, zooals u zegt, dat is woorden kunnen geven aan zijn hart, maar dat maakt het hart niet grooter, het is niets als een soort van materiële rijkdom, want woorden zijn niets als namen van dingen. Misschien is er eenige vreugde in om rijk te zijn aan woorden en verklaringen, maar in waarheid is de lijdende, die spreekt, niet grooter dan de lijdende, die lijdt. Het verstand is niets als een arbeid.” —

„Dat is waar”, zeide zij. „Ik had een vriendin, die geen gecompliceerde gedachten had of diepe wijsheid, en die toch gestorven is van verdriet om niets, om het leven. Hoe oneindig en hoe wonderbaarlijk heeft zij moeten lijden!” ...

Zonder overgang begon zij over zichzelf te spreken:

„Toen ik nog een klein meisje was, wist ik dingen bij intuïtie als in een plotseling licht... Toen raadde, ontdekte en begreep ik heel wat dingen, die ik later weer vergeten heb...”

Na een oogenblik van stilte, deed zij deze bekentenis en legde daarmee gansch het trachten van haar ziel bloot:

„Ik heb getracht, mij aan den godsdienst te wijden. Ik ben naar een priester gegaan en heb gebiecht. Hij zag, hoe ongelukkig ik was en sprak: „Wees getroost, bid en vertrouw op God. Ge zult gelukkig zijn in den hemel.” —

Ik weet niet of ik gelukkig zal zijn in den hemel, maar dat laat mij onverschillig en geeft mij geen troost. Ik weet niet, of anderen evenzoo gemaakt zijn als ik, maar ik voor mij heb er geen behoefte aan, gelukkig te zijn in den hemel. Mijn aardsch verdriet heeft behoefte aan aardsche troost en er is niets in mij buiten dat... Hoe zou na dit leven mijn geluk kunnen bestaan, en hoe zou de hemelsche troost mij kunnen bereiken, mij kunnen begrijpen, mij kunnen herkennen?”

Na dit woord vol beteekenis werden hare oogen oversluisd. Zij mompelde, zichzelf kwellend in diezelfde zoete eenvoudige godslastering:

„Als men God iets vraagt, antwoordt hij met iets anders”...

Toen, in onweerstaanbaren drang tot spreken, en weer op haar tegenwoordige leven terugkomend: „Mijn moeder is in het ziekenhuis. Wat moet ik beginnen? Ik weet het niet... Lessen geven, want ik wil naar Parijs gaan. Hier is niets wat mij terughoudt als het graf van mijn vader. Ik ga niet meer terug naar dat graf... Dat sterft af...”

Op dit oogenblik voelde Maximilien, hoe zij opnieuw nader tot hem kwam en hij hoorde haar zeggen, als de bekentenis van haar peillooze droefheid en tevens als hulde aan hem, aan de groote melancholie van zijn hart, die zij begreep:

„Ik heb de roos weggedaan, die ik op mijn hoed droeg.”

Zij waren op het kruispunt gekomen, bij de brug.

„Hier woon ik”, zeide zij, „ik ga afscheid van u nemen. Adieu...”

Zij stonden vóór het hek en het tuintje, overstoven door het overtollige stof van den weg.

Hij had haar hand genomen, maar durfde de zijne niet terugtrekken, hij durfde zich niet van haar los te rukken: nu haar hart die teedere dwaasheid borg, zou zij er zoo onder lijden. Ook durfde hij haar niet toe te spreken, omdat zij hem liefhad; alles wat hij haar had kunnen zeggen, was erger dan zwijgen...

Zij voelde wel, dat zij elkander niet weer zouden zien. En niet wetend, of hij wist en zonder de kracht hem niet te doen weten, begon zij te spreken...

Doch haar kuischheid drong tegelijk met de bekentenis naar haar lippen en zij sprak, daarmede alleen uitsprekend haar zoete smart:

„Ik had Jacques lief...”

Tenger en bevend stond zij daar op de bladeren en keek naar hem op met oogen, waarin de heilige smart lag van hen, die weten, dat zij niet geholpen worden, niet aangemoedigd noch gered, zij was gansch en al alleen.

Hij nam zijn hoed af ten groet.

„Ik wensch u een hemelsch geluk toe!” sprak hij heel zacht. „Wie weet... Misschien vindt u eenmaal het paradijs op uw weg...”

Zij hield de handen gevouwen, de handen saamgeklemd en de blikken, die zij op hem wierp, waren als de blikken van een helderziende.

„O, u, u!” sprak zij, „wat zult u doen in uw leven?... O, het schijnt mij toe, dat u de ongelukkigen zult troosten. Het schijnt mij toe, dat u dat kunt. U zult troost brengen... Maar ik weet niet, hoe u het doen zult. O, ik weet niet, hoe u het doen zult...”

Toen hij Jacques weer sprak, vertelde deze hem, dat hij wegging; vergezeld door zijn schoonzuster, ging hij met Jeanne een maand doorbrengen in een provinciestad, bij een rijke bloedverwante van Mevrouw Roger.

Na veel correspondentie, na veel geloop en allerlei

schikkingen, na handdrukken en allerlei wonderlijke voorvallen, had dit vertrek op een avond plaats.

Daarna stonden Maximilien en Mevrouw Roger alleen tegenover elkaar aan het station.

Maximilien wilde haar begeleiden tot aan haar huis en zij liepen naast elkaar de laan af.

Zij was een kleine vrouw met schitterende oogen, in het zwart gekleed. Zij scheen in den rouw te zijn en rouwdragende vrouwen zijn klein. Men ziet, dat zij klein zijn eer men weet wie ze zijn.

„Zij is weg, ik ben alleen.”

„Die daar zijn gelukkig”, sprak hij.

En met een glimlach:

„Wij beiden zijn op aarde gebleven.”

Zij keek hem aan, verrast, geërgerd bijna, daar zij moeilijk het denkbeeld kon verdragen, dat hij zijn eenzaamheid vergeleek bij de hare.

„U was alleen maar een vriend, ik was de moeder.

U zoudt u zelf niet bij mij vergelijken, als u wist, hoe sterk en hoe langen tijd moeders kunne kinderen liefhebben. —

Als u wist, dat er geen grootscher kus bestaat dan die een moeder geeft aan haar kind, dat het niet mogelijk is, zich aan een wezen te geven en het tot zich te nemen, zooals een moeder zich geeft aan haar kind, wanneer zij het omarmt en het in zich opneemt.

Op den dag van haar geboorte heb ik zoo geleden! Bijna was ik gestorven, terwijl ik, uitgestrekt op mijn bed, wachtte en kreet en liefhad. Toen zij uit mij gescheurd werd, was het werkelijk, alsof mijn hart uit mijn lichaam werd gescheurd.

Later komen er afgronden tusschen de kinderen en de ouders. En die verwijden zich door de onwetendheid van de ziel en de verschrikkingen van het vleesch...”

Hij huiverde: *de verschrikkingen van het vleesch!*

Daar had hij vroeger aan gedacht, hij had er onder geleden, het was waar, al te waar... Een dieps in-